

BİR DEVLETİ İÇİNDEN TANIMAK: MEMLÛK EMÎRİ BAYBARS EL-MANSÛRÎ'NİN ASKERÎ VE SİYASÎ KARİYERİ*

Fatih Yahya AYAZ**

Öz

İslâm tarihinin en büyük Müslüman Türk devletlerinden biri olan Memlûkler (648-923/1250-1517), “memlûk sistemi”nin ürünü olan güçlü ordusu sayesinde Moğolları yenerek İslâm dünyasının batısını istiladan kurtarmış, Suriye’deki Haçlıları yarım asırlık bir süreçte devreden çıkararak bölgeden uzaklaştırmıştır. Söz konusu sistemde yetişen memlûklerin arasından çıkan büyük emîrler, Memlûk Devleti’nin yönetimini büyük oranda ellerinde tuttukları gibi tabiatıyla devletin iç ve dış siyasetinin belirlenmesinde de başat unsur konumundaydılar. Bu çalışmada konu edilen Baybars el-Mansûrî (ö. 725/1325), devletin kuruluş yıllarında bir memlûk olarak Kahire’ye getirilmiş, sonraki süreçte hem en üst askerî rütbelere yükselerek hem de çok önemli görevleri yürüterek yaşadığı dönemin başat aktörleri arasında yer almıştır. Memlûk Devleti’nin kuruluşundan yükseliş dönemine kadar olan süreçte yaşamış olan bu emîr, askerî ve siyasî gelişmelerin içinde yer aldığı için onun hayatı hem bu devrenin bir resmini ortaya koymuş hem de askerî kariyeri ile bir memlûkun en üst rütbeye ulaşana kadarki kariyerine örnek teşkil etmiştir. Dolayısıyla bu çalışma, Memlûk Devleti’ni ve tabiri caizse devletin sahibi askerî aristokrasiyi daha iyi tanımak bakımından önemli bir örneği ortaya koymak amacıyla kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orta Çağ Türk Tarihi, Memlûkler, Baybars el-Mansûrî, Memlûk Askerî Oligarşisi, Memlûk Siyasî Tarihi

* Bu çalışmada Çukurova Üniversitesi Araştırma Projeleri Fonu’nun desteğiyle gerçekleştirilen SBA-2021-14045 numaralı “Memlûkler Döneminde Büyük Emirlerin İdaredeki Nüfuzu Mencek el-Yusuf Örneği (ö. 776/1374)” başlıklı projenin sağladığı imkânlardan istifade edilmiştir.

** Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi AD, fyayaz@gmail.com, 0000-0003-3261-4915

(Makale Gönderim Tarihi: 03.09.2024 - Makale Kabul Tarihi: 19.12.2024)

Abstract

Getting to Know a State From Within: The Military and Political Career of the Mamluk Emîr Baibars al-Mansurî

The Mamluks (648-923/1250-1517), one of the greatest Muslim Turkish states in Islamic history, saved the west of the Islamic world from invasion by defeating the Mongols thanks to their powerful army, the product of the “mamluk system”, and removed the Crusaders in Syria from the region by disabling them over a period of half a century. The great amîrs that emerged from among the mamluks who grew up in the system in question largely held the administration of the Mamluk State, and by its very nature were the main element in determining the internal and external policy of the state. The subject of this study is Baibars al-Mansurî (d. 725/1325) was brought to Cairo as a mamluk during the foundation years of the state, and in the subsequent period he was among the main actors of the period in which he lived, both by rising to the highest military ranks and by carrying out very important tasks. This emir, who lived in the period from the foundation of the Mamluk State to the ascension period, was involved in military and political developments, so his life both revealed a picture of this period and set an example for the career of a mamluk until he reached the highest rank with his military career. Therefore, this study has been written in order to set out an important example in terms of getting to know the Mamluk State and, so to speak, the military aristocracy that owns the state, better.

Keywords: *Medieval Turkish History, Mamluks, Baibars el-Mansurî, Mamluk Military Oligarchy, Mamluk*

Giriş

Memlûk Devleti (648-923/1250-1517), İslâm tarihinin en büyük Müslüman Türk devletlerinden biridir. Aynı zamanda hüküm sürdüğü asırların askerî açıdan en güçlü devletlerinin de başında gelmektedir. Memlûk Devleti, “memlûk sistemi”nin ürünü olan güçlü ordusu sayesinde Moğolları yenerek İslâm dünyasının batısını istiladan kurtarmış, Suriye’deki Haçlıları yarım asırlık bir süreçte devreden çıkararak bölgeden uzaklaştırmıştır. Söz konusu sistemde yetişen memlûkler bu güçlü ordunun temelini oluştururken bunların arasından çıkan, askerî ve idarî kabiliyetleri ile Memlûk Devleti’ni zirveye taşıyan emîrler de bahsi geçen başarılarında büyük pay sahibidir. “Tek nesilli bir aristokrasinin” temsilcisi olan ümera, Memlûk Devleti’nin yönetimini tam manasıyla elinde tuttuğu gibi tabiatıyla devletin iç ve dış siyasetinin belirlenmesinde de başat unsur konumundadır.

Devletin temel özelliği olan askerî yapının mensubu emîrler, bu yapının devamını sağlayan memlûk sisteminin hem ürünü hem de üreticisidir. Sistemin içinden çıkan bir emîr, çok sayıda memlûk satın alıp yetiştirmek suretiyle hem sistemin devamlılığını sağlamakta hem de yeterli güce ulaştığında sistemin başına geçebilmekte, başka bir ifadeyle tahta da çıkabilmekteydi. Hanedan sisteminin tam anlamıyla yerleşerek devamlılık kazanamadığı Memlûk Devleti’nde, sayıları genelde 24’ü aşmayan büyük ümeradan bir emîr, şartlar uygun olduğunda akranlarının başına geçerek sultan unvanını alıyordu. Elbette bu askerî aristokratik ve bir anlamda oligarşik yapı bitmek bilmeyen mücadelelerle sebebiyle siyasî istikrarsızlığa da sebep olmaktaydı. Ancak askerî gücünün yanı sıra siyasî ve idarî maharete de sahip emîrlerin tahta çıktığı dönemlerde bu siyasî istikrarsızlıklar sona ermekte ve devlet birçok açıdan büyük gelişmeler göstermekteydi. Dolayısıyla Memlûk Devleti, askerî manada mükemmel bir sistemin mensupları

Bir Devleti İçinden Tanımak: Memlûk Emîri Baybars El-Mansûrî'nin Askerî ve Siyasî Kariyeri

tarafından kurulmuş ve kurucu unsur olarak ümera, devletin mukadderatında temel belirleyici olmuştu. Bu sebeple Memlûk emîrlerinin siyasî-askerî kariyerlerinin ortaya konulması, Memlûk Devleti'nin daha iyi tanınması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu noktada bir hususun altı özellikle çizilmelidir ki, Memlûk Devleti'nde büyük emîr olarak nitelendirilen yüzler emîri veya mukaddemü elf rütbesine ulaşmış pek çok asker bulunmaktadır. Burada söz konusu edilen büyük emîrden kastedilen ise önemli görevleri yürütmüş ve karar mekanizmalarında çeşitli özellikleriyle etkin rol oynamış olan kudretli ümeradır. Kudretli ümera/emîrler uhdelerindeki görevlerin ismi veya mahiyeti ne olursa olsun yönetimin kritik kararlarında pay sahibi olan askerî zümrenin tabiri caizse elit kısmını oluşturmaktadır. Dolayısıyla genelde sayıları 24'ü aşmayan büyük ümeradan belki de ancak yarısı bu elit grubun üyesi olabilmektedir.

Bu çalışmada konu edilen Baybars el-Mansûrî (ö. 725/1325), Memlûk Devleti'nin ilk devresi kabul edilen Bahrî Memlûkler döneminin¹ (648-784/1250-1382) büyük emîrlerindedir. Devletin kuruluş yıllarında bir memlûk olarak Kahire'ye getirilen Baybars el-Mansûrî, sonraki süreçte hem en üst askerî rütbelere yükselerek hem de idarî yapının o dönemdeki en büyük makamı olan saltanat nâibliğini yürüterek yaşadığı dönemin başat aktörleri arasında yer almıştır. Pek çok mühim siyasî gelişmede bizzat yer almış, karar verici konumda olmuştur. Dolayısıyla onun kariyeri, Memlûk Devleti'ni ve devletin sahibi askerî aristokrasiyi daha iyi tanımak bakımından önemli bir örnek olarak kabul edilebilir.

Baybars el-Mansûrî'nin kariyerine odaklanan bu çalışmanın gerekçe ve hedefleri konusunda birkaç hususa işaret etmek gerekir. Öncelikle ülkemizde Baybars el-Mansûrî hakkında bu türden bir çalışma tespit edilmemiştir. Onun bir tarih eseri hakkında yapılmış ve daha sonra kitaplaştırılmış² bir yüksek lisans tezi dışında doğrudan bir araştırmaya da rastlanmamıştır. Yurtdışındaki çalışmalar da ağırlıklı olarak onun tarih çalışmalarının kısmî değerlendirilmesinden ibarettir. Bunların da bazıları başka çalışmalarda mukayese çerçevesindedir. Dolayısıyla doğrudan bu emîrin askerî ve siyasî kariyerine odaklanmış bir çalışma bulunmaması bu makalenin mühim gerekçelerindedir. İkinci gerekçe olarak askerî yapıdaki Memlûk Devleti'nin daha iyi tanınması için askerî eliti oluşturan büyük emîrlerin en azından öne çıkanlarının kariyerlerine yönelik çalışmaların yapılması ihtiyacı gösterilebilir. Çalışmanın hedefi ise Memlûk askerî kariyer basamakları, bu basamaklar arasında beklenen ortalama süre, yine bu basamakları çıkan üst düzey emîrlerin bu süreçteki siyasî gelişmelere müdahaleleri, değerlendirmeleri gibi hususların en azından önemli bir örnek üzerinde kısmen de olsa tespit edilmesidir. Elbette bu hedefin tam manasıyla gerçekleşebilmesi bu türden yeni çalışmaların kaleme alınması ve

---

¹ Memlûkler, bir Türk devletidir. Hem dönemin askerî sınıftan tarihçilerinin buna dair vurguları hem de diğer tarihçilerin istisnasız bir şekilde kullandıkları isimlendirmeler bunu ispatlamaktadır. Dolayısıyla bu satırların yazarının da ilk zamanlarda yaptığı gibi Memlûk Devleti'ni Türk ve Çerkez şeklinde iki döneme ayırmak tarihi hakikatin aksine bir yaklaşımdır. Bir dönemlendirme yapılıcaksa bunu Bahrî ve Burcî şeklinde isimlendirmek ilmî yaklaşımın bir gereğidir. Bu konuda Cüneyt Kanat'ın ilmî verilere dayanan vukufiyetli değerlendirmeleri için bk. Kanat 1998, s. 97-102.

² Bk. Baybars el-Mansûrî 2016.

bu yeni çalışmaların değerlendirmeye tâbi tutulmasıyla mümkündür. Dolayısıyla bu çalışmanın bir hedefi de muhtevasıyla olmasa da çıkış noktası itibarıyla alan araştırmacıları tarafından bir öncü olarak kabul görmesidir.

Çalışmamızda Baybars el-Mansûrî'nin ilerleyen kısımlarda izah edilecek yüzler emîrliği denilen en üst askerî rütbeye ulaşmasına kadarki hayatı ilk bölüm olarak ele alınmıştır. Burada onun kendi kayıtları esas alınmış ancak bazen diğer kaynaklara da müracaat edilerek bir anlamda mukayese ve teyit cihetine gidilmiştir. İkinci bölümde ise onun artık askerî elitin mümtaz bir üyesi olarak kabul edildiği süreç, bir başka ifadeyle yönetimde etkili olduğu siyasî kariyer dönemi incelenmiştir. Son olarak şahsiyeti ve ilmî kişiliği ile önemli eserlerine kısaca da olsa işaret edilerek çalışma nihayete erdirilmiştir. Bu son kısmın kısa tutulmasının sebebi, çalışmanın odak noktasının Baybars el-Mansûrî'nin siyasî ve askerî kariyeri olarak belirlenmesidir. Ayrıca onun özellikle tarih sahasındaki eserlerini ve ilmî kişiliğini başka çalışmalarımızda ele aldığımızı da ifade etmek isteriz.³

Baybars el-Mansûrî'nin Yüzler Emîrliğine Giden Süreci

Emîr Rükneddin Baybars el-Mansûrî en-Nâsırî ed-Devâdâr el-Hitâî, Memlûkler'in ilk devresi olan Bahrî Memlûkler döneminin önde gelen devlet adamlarındandır. Bu dönemin önemli sultanlarından el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddin Kalavun'un (678-689/1279-1290) seçkin memlûklerinden ve emirlerindedir. "el-Hitâî" nisbesi onun günümüzde Moğolistan sınırları içerisinde kalan Hitaylar'ın anayurdundan geldiği veya bu boya mensup olduğunu düşündürmektedir. *Zübdetü'l-fikre* nâşiri Donald S. Richards da böyle bir ihtimale işaret eder. Bununla birlikte Memlûk kaynakları onun Türk olduğunu vurguladığından ve Moğol asıllı emirlerin kökenlerine işaret ettiklerinden bu ihtimal zayıf görünmektedir. Bu büyük emir muhtemelen Hicrî yedinci asrın ortalarında Deşt-i Kıpçak'ta dünyaya gelmiştir. Hayat hikâyesini aktaran Memlûk kaynaklarının müşterek ifadesiyle Hicrî 725 yılında, seksen yaşlarında iken vefat ettiği belirtildiğinden⁴ 645 senesi civarında doğduğu anlaşılmaktadır. Tam olarak hangi bölgeden ve ne zaman memlûk olarak alındığı tespit edilememekle birlikte, Baybars el-Mansûrî'nin kendi ifadelerinden Hicrî 659 yılında Mısır'a geldiği bilinmektedir. Söz konusu sene, Musul melikinin adamlarından tavâşî Mücahidüddin Kaymaz'ın kendisini Mısır'a getirdiğini belirten Baybars el-Mansûrî, bu sıralarda bir emir olan Seyfeddin Kalavun tarafından satın alındığını ve onun Kahire'de Bündükâniyyîn mahallesindeki evi civarında bir mektebe yerleştirildiğini söyler. Bunu Allah'ın bir lütfu olarak nitelendiren Baybars el-Mansûrî, böylece Kur'ân-ı Kerîm öğrenmeye başladığını belirtir. Efendisi Kalavun'un bu sene sefere çıktığı sırada kendisinin Kalavun'un hanımı Kutkutıyye Hatun'un da ikamet ettiği bir evde diğer küçük yaşlardaki (memlûklerle) birlikte yaşadığını da ekler.⁵ Kalavun'un bu hanımı, kendisinden sonra tahta çıkan oğlu el-Melikü'l-Eşref Halil b. Kalavun'un da (689-693/1290-1293) annesidir.

³ Baybars el-Mansûrî'nin özellikle tarih eserleriyle tarihçiliği ve ilmî kişiliğine dair ayrıntılı değerlendirmeler için bk. Ayaz 2020, s. 19-24.

⁴ Bk. Safedî 1991, cilt X, s. 352; Safedî 1998, cilt II, s. 80; Makrîzî 1991, cilt II, s. 533.

⁵ Baybars el-Mansûrî 1998, s. 71.

Bir Devleti İçinden Tanımak: Memlûk Emîri Baybars El-Mansûrî'nin Askerî ve Siyasî Kariyeri

Memlûk kariyeri Sultan Kalavun'un onu satın almasıyla başlayan Baybars el-Mansûrî, adından da anlaşılacağı üzere bütün hayatı boyunca bu sultanın memlûkü olduğunu simgeleyen “el-Mansûrî” nisbesiyle tanınmış ve anılmıştır. Baybars el-Mansûrî, Kahire'ye getirilip memlûk sınıfına girmesinden yedi sene sonra 666'da (1267) ilk seferine çıkmış ve Antakya'nın fethedildiği savaşta görev almıştır. Eserinde de bu savaştan teferruatlı bir şekilde bahseder. 671 (1272-1273) senesinde ise ilk payesini alarak maaşlı memlûk iken iktâlî cündiliğe terfi eder. İlk iktâî da efendisinin kendisine tahsis ettiği 150 irdeb (hububat ölçüsüne göre 1 irdeb yaklaşık 70 kg olmalıdır) civarında mahsul getiren arazi parçasıdır.⁶ Bundan sonra da savaş ve seferlere katılmaya devam eden Baybars el-Mansûrî, bir yandan da efendisi Kalavun tarafından bazı görevlere getirilmiştir. Nitekim iktâ aldıktan iki yıl sonra el-Melikü'z-Zâhir Baybars el-Bundukdârî'nin (658-676/1260-1277) düzenlediği Sis (Kozan ve civarı) seferine katılmıştır. 674 (1275-1276) senesi içerisinde Seyfeddin Kalavun'un, şahsî şarabhânesi⁷ ile ilgilenme vazifesine getirilmiştir. 680 (1281) yılında ise Moğollarla yapılan meşhur Humus Savaşı'na katılmış, efendisi ve bu sırada tahtta olan Sultan Kalavun'un hazinesini emanet ettiği güvenilir memlûkler arasında da yer almıştır.⁸ Baybars el-Mansûrî'nin Humus Savaşı ile ilgili anlatımının oldukça teferruatlı olduğu ve bu savaşa dair kaleme alınmış manzum metinlerle zenginleştirildiği de belirtilmelidir.

Baybars el-Mansûrî'nin memlûk olarak kariyeri bakımından önemli kabul edilebilecek ilk gelişme Kalavun'un tahtta olduğu sırada onu emîrlik rütbesine terfi ettirmesidir. Metnini de naklettiği 14 Rebülevvel 682 (12 Haziran 1283) tarihli iktâ menşuru Baybars el-Mansûrî'nin, Memlûkler dönemi askerî rütbelerinin⁹ ilk derecesi olan “onlar emîrliği”ne atandığını göstermektedir.¹⁰ Meşhur Memlûk tarihçisi ve dönemin önde gelen münşî/kâtiplerinden İbn Abdüzzâhir'in (ö. 692/1293) kaleme aldığı bu menşurda Baybars el-Mansûrî'nin seçkin ve güvenilir bir memlûk olduğu özellikle

⁶ Bk. Baybars el-Mansûrî 1998, s. 111 vd., 136.

⁷ Memlûkler döneminde sultanın şahsına ait her türlü yiyecek-içecek, giysi silah vb. şeylerin muhafaza ve idare edildiği el-Havâsilü's-sultâniyye veya el-büyütâtü's-sultâniyye olarak isimlendirilen depo ve bürolar mevcuttu. Şarabhâne bunlardan birisi olup sultana has olan her türlü içecek, ilaç vb.nin bulunduğu depo/dairedir. Yüzler ve tabilhâne ümerası gibi üst rütbeli emirlerin de buna benzer ancak daha küçük boyutlarda depoları mevcuttur. Bunun istisnası havâichâne olup bu daire sadece sultana hastı. Geniş bilgi için bk. Nüveyrî ts., cilt VIII, s. 221-228; Kalkaşendî 1963, cilt IV, s. 9-13, 60.

⁸ Bk. Baybars el-Mansûrî 1998, s. 144 vd., 152, 199.

⁹ Memlûk ordusundaki rütbe hiyerarşisi, en üst rütbeyi ifade eden “ümerâü'l-mîn” veya “mukaddemü'l-ülûf”tan başlıyordu. Bunların emirleri altında normal zamanda en az yüz süvari bulunur, savaş sırasında ise “ecnâdü'l-halka” denilen tımarlı askerlerden bin kişiye komuta ederlerdi ve bu sebeple onlara “emîrî mie” veya “mukaddemü elf” rütbesi verilir. Bu rütbenin karşılığı günümüzde general olmalıdır. Rütbece onların altında bulunanlara “ümerâü tablhâne” (kırklar emîrleri) denilir ve komutaları altında, bazılarınınki yetmişe ulaşmakla birlikte genellikle kırk memlûk bulunurdu. Rütbece bunların ardından, emirleri altında on-yirmi arası memlûk bulunan “ümerâü işrînât” veya “aşerât” (yirmiler emîrleri), on memlûk bulunan “ümerâü aşere” (onlar emîrleri) ve beş memlûk idare eden “ümerâü hamsevât” (beşler emîrleri) geliyordu. Bk. Ayaz 2022, s. 104-105.

¹⁰ Baybars el-Mansûrî 1998, s. 247.

vurgulanmaktadır. Baybars el-Mansûrî'nin eserlerini sıklıkla kaynak olarak kullanan sonraki dönem tarihçilerinden Aynî de (ö. 855/1451) bu menşuru bazı küçük farklarla birlikte nakletmektedir.¹¹ Bu farklar bu dönemdeki yazışma inceliklerine işaret etmesi bakımından Aynî metnini öne çıkarır ve Baybars el-Mansûrî'nin eserini neşreden Richards'ın yanlış okumalarını tashih eder. Ayrıca Aynî'nin Baybars el-Mansûrî'ye emîrliğe atandığı sırada teşrif¹² ve “şerbûş” (serpuş)¹³ giydirildiği şeklinde eklediği kayıt da alanla ilgilenenler için oldukça önemli bir ayrıntı olarak vurgulanmalıdır. Ancak bizzat Aynî tarafından veya müstensihden kaynaklı olarak menşur metninde bazı yerlerin atlanmış olması ise nispeten tam metin sunan Richards neşrini öne çıkarır.

Emîrlere sınıfına girdiği sırada tahminen 37 yaşlarında olan Baybars el-Mansûrî, fazla geçmeden 5 Şevval 683 (15 Aralık 1284) tarihinde, yüzler emîrliğine atanan bir emîrin eski iktâmı olarak, kırklar emîrliğine (tabilhâne emîrliği) terfi etmiştir. Baybars el-Mansûrî buna dair menşuru da eserinde kayıt altına almıştır.¹⁴ Bu menşur Aynî tarafından da nakledilmiş olup, Baybars el-Mansûrî'nin aktardığından çok cüzî farklarla ayrılmaktadır.¹⁵ Ancak bu noktada şunu da ifade etmek gerekir ki, Baybars el-Mansûrî, Memlûk tarih eserlerinde belki yüzlerce örnekte görüldüğü gibi onlar emîrliği rütbesinde askerî kariyeri sona eren ümeradan biri olmaktan çıkmış, yüzler emîrliğine giden yolda hızla ilerlemeye başlamıştır. Elbette onun talihi, efendisinin sultan olması ve kendisinin de sultanın yakınları ve güvendikleri arasında yer almasıdır. Nitekim kuvvetle muhtemel bu özellikleri sebebiyle Baybars el-Mansûrî, 685 (1286) senesinde el-Melikü'z-Zâhir Baybars'ın Kerek'te kalkışma girişiminde bulunan iki oğlu için hazırlanan emân belgesini iletmekle de görevlendirilmiştir.¹⁶

Baybars el-Mansûrî, aynı yıl içerisinde (Şaban 685/Ekim 1286) Sultan Kalavun ile birlikte gittiği Şam bölgesindeki Kerek'e saltanat nâibi olarak atandı ve bu vazifeyi beş yıl boyunca yürüttü. Onu nâib atamasının ardından Kahire'ye dönen sultan kısa bir süre sonra onun iktâmı artıran ve emrindeki memlûklerini 80'e çıkararak menşuru da berîd vasıtasıyla gönderdi.¹⁷ Baybars el-Mansûrî'nin normal zamanlarda en az 40 memlûkü yetiştirecek iktâ tahsis edilen tabilhâne emîrlerinden iken bu sayının 80'e çıkarılması, onun sultan nezdindeki itibar ve güvenilirliğini gösterdiği gibi kanaatimizce yüzler

¹¹ Bk. Aynî 1988, cilt II, s. 325-326.

¹² Memlûkler döneminde daha ziyade hil'at olarak adlandırılan “teşrif, ç. teşârîf”, sultanların belirli zamanlarda veya görevlendirmeler sırasında önde gelen devlet görevlilerine ihsan ettikleri şeref giysisidir. Bir tür kaftana benzeyen bu giysilere bazen altın işlemeli kılıçlar, at koşum takımları gibi başka hediyeler de eklenirdi. Bk. Hasan Hallâk ve Abbas Sabbâğ 1999, s. 84.

¹³ Şerbûş/Serpuş, Memlûkler döneminde sadece ümeranın giydiği sarıksız bir tür askerî şapka/başlıktır. Emîrlik unvanını alan askerlere şerbûş giydirmek âdettendi. Bk. Makrîzî ts., cilt II, s. 98, 99; Mayer 1972, s. 51 vd.

¹⁴ Bk. Baybars el-Mansûrî 1998, s. 250-251.

¹⁵ Bk. Aynî 1988, cilt II, s. 323-324.

¹⁶ Bk. Baybars el-Mansûrî 1998, s. 254; Makrîzî 1956-1973, cilt I/3, s. 730-731. *Zübdetü'l-fikre* nâşiri Richards'ın, Baybars el-Mansûrî'nin emân aldıktan sonra Kahire'ye Sultan Kalavun'un huzuruna gelen el-Melikü'z-Zâhir Baybars'ın oğullarına refakat ettiği şeklindeki ifadeleri (Baybars el-Mansûrî 1998, s. XVI) yanlış okuma veya anlamadan kaynaklanıyor olmalıdır.

¹⁷ Bk. Baybars el-Mansûrî 1998, s. 255, 256-257.

Bir Devleti İçinden Tanımak: Memlûk Emîri Baybars El-Mansûri'nin Askerî ve Siyasî Kariyeri

emîrligine hazırlandığına da işaret etmektedir. Nitekim meşhur Dîvânü'l-inşâ başkanlarından ve Baybars el-Mansûri'nin çağdaşı Memlûk tarihçilerinden İbn Fazlullah el-Ömerî'nin (ö. 749/1349), müessese ve yazışma eseri *et-Ta'rif*'teki kayıtları bunu düşündürür mahiyettedir. Bu kayıta İbn Fazlullah el-Ömerî tabilhâne emîrlerinin uhdesindeki memlûk sayısının bazen 70'e bazen de 80'e çıkarıldığını ifade ettiği kısımda böyle yapılanların bir üst rütbe için düşünülen emîrlere olduğunu da zımnen söylemektedir.¹⁸ Esasen Baybars el-Mansûri'nin Kerek gibi eski sultanların çocuklarının gönderildiği veya tahttan uzaklaştırılan ya da kendisi ayrılan sultanların sığındığı önemli ve stratejik konuma sahip bir şehre nâib olarak atanması da onun güvenilir görüldüğünün bir göstergesidir. Nitekim o da Sultan Kalavun'un vefatının ardından önde gelen askerî vazife sahiplerini sayarken bu dönemde önemli mansıbları elinden tutan ümeranın merhum sultanın yakınları ve yetiştirdiği memlûkleri olduğunu açıkça ifade eder.¹⁹ Bunlar arasında kendisini de sayan Baybars el-Mansûri, aynı görevlilerin merhum sultanın oğlu ve yeni sultan el-Melikü'l-Eşref Halil'e bağlı kalacaklarını belirtmeyi de ihmal etmez. Ne var ki, efendisi merhum sultanın vefatından sonra muhtemelen duygusallıkla kaleme aldığı bu ifadeler yerini yeni sultanın bazı tasarruflarına yönelik eleştirilere bırakacaktır.

Baybars el-Mansûri, Memlûkler döneminde sıklıkla görüldüğü gibi yeni sultanın daha önceki devrenin önde gelen emîrlere cephe almasıyla yüzleşmiş, kendisi bu tür bir muameleye doğrudan maruz kalmadıysa da devreden çıkarılan ve yakın arkadaşı olan emîrlere uğradığı akıbetten duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. Nitekim el-Melikü'l-Eşref Halil'in tahta çıktıktan birkaç gün sonra babası Kalavun'un Kahire saltanat nâibi ve devletin ikinci adamı Hüsameddin Toruntay'ı (ö. 689/1290) hem vefatından kendisine yönelik bazı menfi hareketleri hem de yakınları olan bürokratlar ve emîrlere teşvikiyle tutuklatarak öldürtmesi²⁰ Baybars el-Mansûri'yi oldukça üzümüştür. Bu emîrin tutuklanması ve sonrasında öldürülmesini aktarıran kullandığı ifadeler ve buna sebep olanlara yönelik söylemleri onun bu hadiseye bakışındaki eleştirel ve hatta kınayıcı tavrını açıkça göstermektedir.²¹ Ancak mevcut siyasî vaziyetin farkında olan tecrübeli bir asker ve devlet adamı olarak fazla ileri gitmeyen Baybars el-Mansûri, Toruntay'ın bu acı akıbeti hususunda eleştiri oklarını daha ziyade yeni vezire yöneltir.

Sultan el-Melikü'l-Eşref Halil'in düzenlediği bazı seferlere kendi isteğiyle iştirak eden Baybars el-Mansûri, bunları oldukça ayrıntılı bir şekilde eserine de yansıtır. Nitekim 690 (1291) senesinde Akka'nın fethine katılması bunlar arasındadır. Sultan Kalavun'un niyetlendiği bu sefer oğlu Halil'e nasip olmuş, Sultan el-Melikü'l-Eşref Halil bu amaçla Şam bölgesi (Bilâd-ı Şâm) nâiblerine hazırlıklar için talimat yollamıştır. Sultan özellikle Dımaşk, Hama ve Hısnülekrâd nâiblerinin ordularıyla birlikte savaşa iştirakini istemiş ancak Kerek nâibi olan Baybars el-Mansûri'den sadece lojistik destek talep edilmiştir. Mancımık vb. muhasara aletlerinin yanı sıra cephane, okçular ve duvarcıları hazırlayan Baybars el-Mansûri savaşa katılma isteğini sultana arz ederek gerekli izni almış ve

¹⁸ Bk. İbn Fazlullah el-Ömerî 1992, s. 97.

¹⁹ Bk. Baybars el-Mansûri 1998, s. 274.

²⁰ Bu hadise için bk. Nüveyri 1997, cilt XXXI, s. 180-183; İbnü'l-Furât 1939, cilt VIII, s. 99-102.

²¹ Bk. Baybars el-Mansûri 1998, s. 274-275.

el-Melikü'l-Eşref Halil'e Gazze'de yetişmiştir. Uzun süren kuşatmada Baybars el-Mansûri ve birlikleri büyük yararlılık göstermiş, Akka kalesine girişi sağlayan yarığın açılmasında onun ısrarlı ve dikkatli takibi etkili olmuştur.²² Onun kendisi ve birliklerinin yararlılıklarına dair bu anlatımını diğer kaynaklar teyit etmez. Ancak bir asker olarak surlarda gedik açmak ve hendekleri aşmak için yapılan manevralar ve uygulanan taktiklerle ilgili verdiği bilgiler ve bir görgü şahidi olarak aktardıkları oldukça değerlidir. Yine Şam bölgesinin bir nevi sultanı olan o zamanki Dımaşk saltanat naibi daha sonra da tahta çıkan el-Melikü'l-Mansûr Hüsameddin Lâçin'in (696-698/1296-1299), Toruntay'ın öldürülmesi sebebiyle Sultan el-Melikü'l-Eşref Halil'e güvenemediği ve hazırlık safhasında kuşatmaya bizzat katılma konusunda mütereddit davrandığı ve mecbur kalınca sefere iştirak ettiği şeklindeki kayıtları da ilginç ve dikkate değerdir. Nitekim Akka'nın fethinin ardından görevden alınarak tutuklanması da bu güvensizliğini haklı çıkarmıştır. Her ne kadar bu görevden alma ve tutuklama için başka gerekçeler söz konusu idiyse de Baybars el-Mansûri daha Akka muhasarası başlamadan evvel ortaya çıkan güvensizlik meselesine işaret eden tespitlerimize göre yegâne muasır tarihçidir. Bu kayıt onun dikkatini gösterdiği kadar Şam bölgesinde askerî aristokrasi içerisindeki olup bitenlerden haberdar olduğunu da ortaya koymaktadır. Baybars el-Mansûri, Akka'nın fethedilmesinin ardından muhtemelen Şam bölgesindeki görevden almalar, tutuklamalar gibi gelişmeleri²³ ve bütün bunların sultanın yakınında bulunanların telkinleriyle gerçekleştiğini görünce Kerek'e dönmek istememiştir. Bu husustaki talebi kabul edilen Baybars el-Mansûri, aynı rütbeyle Mısır'daki ümeraya dâhil edilmiştir.²⁴

Baybars el-Mansûri, ertesi sene Ermenilerin elinde olan Nizip yakınlarındaki Kal'atürrûm'un (Kal'atülmüslimîn/Rumkale) fethedilmesinde de görev almıştır. Bu kalenin kuşatılması sırasında Moğolların yardıma geldiği haberi üzerine durumu araştırmak ve bunlara engel olmak amacıyla dört tane yüzler emîri komutalarındaki birlikte Fırat'ın doğu tarafına gönderilmiştir. Baybars el-Mansûri bu emîrlerden Emîr Bektaş el-Fahrî'nin (ö. 706/1306) komutasında gönderilen ümeradandı. Neticede bu askerler, Moğol birliğine rastlamadılar ve muhasara alanına döndüler.²⁵ Konumuzu doğrudan ilgilendirmemekle birlikte Baybars el-Mansûri'nin bu son gelişme ile ilgili aktardığı ve tespit ettiğimiz kadarıyla yegâne kaynak olduğu bir kayda da önemine binaen işaret edilmelidir. O, bu gelişmelerin ardından 703 (1304) senesi sonlarında Mısır'a gelen ve Moğol ümerasından olan meşhur Çengli²⁶ b. İlbaba (ö. 746/1345) ile tevafuk eseri yaptığı bir konuşmayı da aktarır. Buna göre Emîr Çengli b. İlbaba Memlûk askerlerinin arayıp bulamadığı Moğol birliğinin içerisinde olduğunu, Memlûk güçlerinin büyüklüğünü görünce ortaya çıkma cesareti gösteremediklerini ve karargâhlarına

²² Bk. Baybars el-Mansûri 1998, s. 278-280; ayrıca bk. Makrîzi 1956-1973, cilt I/3, s. 763-765; Aynî 1989, cilt III, s. 56-65.

²³ Bk. Makrîzi 1956-1973, cilt I/3, s. 767-768.

²⁴ Bk. Baybars el-Mansûri 1998, s. 284; Nüveyri 1997, cilt XXXI, s. 210.

²⁵ Bk. Baybars el-Mansûri 1998, s. 288-289.

²⁶ İsmi bu şekilde okumamızın sebebi meşhur münşi ve tarihçi/biyografi âlimi Safedî'nin (ö. 764/1363), ulema arasında sevilip sayılan bu emîr hakkında kaleme aldığı şiirde onun ismine telmihen çeng adlı ud ve harpa benzeyen bir musikî âletini (Bk. Gültaş 1993, cilt VIII, s. 268-269) zikretmesidir. Bk. Safedî 1991, cilt XI, s. 200.

Bir Devleti İçinden Tanımak: Memlûk Emîri Baybars El-Mansûrî'nin Askerî ve Siyasî Kariyeri

döndüklerini söylemiştir.²⁷ Bu kaydı Baybars el-Mansûrî'den aynı şekilde iktibas eden Aynî, onun aktardıklarının bir başka tarihçi Yusufî'nin (ö. 759/1358) verdiği bilgilere aykırı olduğunu ancak Baybars el-Mansûrî'nin bizzat bu hadisenin içerisinde bulunduğu için onun kaydının doğru rivayet olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtir.²⁸ Baybars el-Mansûrî'nin başka kaynaklarda yer almayan bir bilgiye muttalî olması, kuşatmadan 12 yıl sonra Mısır'a gelen Çengli b. İlbaba ile belki de eserini yazarken bu gibi gelişmeleri öğrenme/teyit için konuşması ve Aynî'nin benzer hadiselerde takındığı tavrın aksine Baybars el-Mansûrî'yi güvenilir bulması bu kaydı ilginç kılan noktalarıdır.

Baybars el-Mansûrî, Kal'atürrûm kuşatmasının ardından başka askerî seferlere de katılmıştır. 692 (1293) senesinde bazı düzenlemeler ve asayişî temin için Şam bölgesine gelen Sultan el-Melikü'l-Eşref Halil'in beraberindeki orduda o da bulunmaktadır. Sultan bu düzenlemeler sırasında Humus'a gelmiş ve buradaki bir Arap emîrini tutuklatmış, muhtemel kalkışmalara önlem olarak üç tane yüzler emîrinin komutasındaki bir birliği Humus'ta bırakmıştır. Baybars el-Mansûrî, daha önce de olduğu gibi yine Emîr Bektaş el-Fahrî'nin komutasındaki birlikte yer almış ve bu şehirde üç ay kadar kalmıştır.²⁹ Senenin sonlarına doğru gerçekleşen bu sefer sebebiyle ertesi yılın başlarında ancak Kahire'ye dönen Baybars el-Mansûrî, Sultan el-Melikü'l-Eşref Halil'in öldürüldüğü³⁰ sırada başkentte bulunamamıştır. Emîrlerin birbirine düştüğü bu hadiseler sırasında Kahire'de olmaması onun talihi olmuştur. Bu kargaşanın sonrasında Kalavun'un diğer oğlu el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun (birinci saltanatı: 693-694/1293-1294, ikinci saltanatı: 698-709/1299-1309, üçüncü saltanatı: 709-741/1309-1341) tahta çıkarıldı. 693 senesi Muharrem ortalarında (Aralık 1293) tahta çıkan el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun, bu sırada Humus'tan yeni dönmüş olan Baybars el-Mansûrî'yi askerî rütbelerin en yükseği olan yüzler emîrlğine terfi ettirdi. Ayrıca başında başka görevliler bulunan Dîvanü'l-inşâ ile ilgilenme vazifesini de ona tevdi etti. Baybars el-Mansûrî, iktâ ve rütbesine dair menşuru eserinde nakleder. Bu menşurda ismine "en-Nâsırî" nisbesinin eklendiği de belirtilmelidir.³¹ Kendisinin "Dîvanü'l-inşâ ile ilgilenme vazifesi" olarak ifade ettiği görev ise devâdârlık³² olmalıdır. Zira güvenilir kabul edilen meşhur Memlûk tarihçisi İbnü'l-Furât (ö. 807/1405) onun devâdâr olarak atandığını açıkça kayıt altına alır.³³ Muasırı olan Nüveyrî de (ö. 733/1333) onun devâdâr olduğunu belirttiği gibi vefatından sonra kaleme aldığı satırlarda da Sultan

²⁷ Baybars el-Mansûrî 1998, s. 289.

²⁸ Aynî 1989, cilt III, s. 120-121.

²⁹ Baybars el-Mansûrî 1998, s. 292-293.

³⁰ Sultan el-Melikü'l-Eşref Halil'in katledilmesine giden süreç için bk. Kanat 2000a, s. 36-39.

³¹ Bk. Baybars el-Mansûrî 1998, s. 298-299.

³² Devâdârlık, Memlûklerdeki önemli askerî vazifelerdendir. Bu görevi yürüten "devâdâr" önemi zamanla artan bir görevli olup, sultanın yazdığı mektup ve fermanları göndermek, ona gelen yazıları başka bazı görevliler eşliğinde sultana arz etmek, sultanla görüşmek isteyenlere gerekli izni almak ve protokolü öğretmek gibi vazifeleri üstlenirdi. Devâdârlar sultana ait vakıflara nezâret etme görevini de yürütürlerdi. Özellikle Bahrî Memlûkler döneminin sonlarında ve Burcî Memlûkler döneminde (784-923/1382-1517) önemi artan devâdârlık, ilk zamanlardaki saltanat nâibliği gibi görülmeye başlamıştır. Bk. Ayaz 2022, s. 93.

³³ İbnü'l-Furât 1939, cilt VIII, s. 172.

el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un yaşının küçüklüğü sebebiyle Dîvanü'l-inşâ ile ilgilenme vazifesinin ona tevdi edildiğini yineler.³⁴ Devâdârlık vazifesinin tarifini yapan müessese eseri sahibi meşhur ansiklopedist Kalkaşendî (ö. 821/1418), bu emîrin vazifesini sultanın yazdığı mektup ve fermanları göndermek, ona gelen yazıları Dîvanü'l-inşâ sorumlusu/başkanı olan sır kâtibi³⁵ ve başka bazı görevliler eşliğinde sultana arz etmek, protokol ile ilgilenmek vb. şeklinde açıklar. Sır kâtiplerinin vazifelerini de benzer işlerle ilgilenmek şeklinde sayarken onların devâdârlarla birlikte iş gördüklerini de kayıt altına alır.³⁶ Dolayısıyla hem İbnü'l-Furât'ın açık ifadelerinden hem de bu vazifenin muhtevâsından Baybars el-Mansûrî'nin, kendisi sarahaten belirtmese de yüzler emîrliğine terfi ettiğinde devâdâr olarak da tayin edildiği anlaşılmaktadır.

Baybars el-Mansûrî'nin devâdâr olarak atanması konusunda bazı rivayetlerdeki ifadelerden hareketle tartışılması gereken iki hususa işaret edilmelidir. Bunlardan birincisi, bir yüzler emîrinin bu dönemdeki âdetin hilâfına devâdâr olarak atanmış olmasıdır. Nitekim Kalkaşendî, İbn Fazlullah el-Ömerî'den naklen devâdârlığı tarif ettiği rivayetinde ilave bazı bilgiler verir. Buna göre, bu vazifeye el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun döneminde ve sonrasında oğullarından el-Melikü'n-Nâsır Hasan'ın (birinci saltanatı: 748-752/1347-1351, ikinci saltanatı: 755-762/1354-1361) saltanat dönemine kadar yüzler emîri rütbesinde atama yapılmadığını belirtir. İlk defa bu rütbeyle atanan emîrin ismini de verir hatta daha sonraki dönemlerde de bazen tabihâne emîrlerinin bu vazifeye atandığını söyler.³⁷ Bu açık ifadeler, Nüveyrî, İbnü'l-Furât ve onlardan nakillerde bulunan tarihçilerin kayıtlarıyla çelişiyor görünmektedir. Bu çelişkiyi kısmen izale eden ancak tespitlerimize göre yegâne kayıt olduğu için ikinci tartışma konusunu oluşturan Memlûkler döneminin kanaatimizce en büyük tarihçisi Makrîzî'nin (ö. 845/1442) bir rivayetidir. Makrîzî, Baybars el-Mansûrî'nin hâl tercümesini aktardığı bir eserinde onun Kerek'ten döndükten sonra el-Melikü'l-Eşref Halil'in devâdârlığına atandığını, bu sultanın katli ve kardeşinin tahta çıkmasının ardından da hem yüzler emîrliğine terfi ettirildiğini hem de devâdârlık vazifesini sürdürmesine karar verildiğini aktarır.³⁸ Anlaşıldığı kadarıyla tabihâne emîri iken bu vazifeye atanan Baybars el-Mansûrî, el-Melikü'l-Eşref Halil'in öldürülmesinden sonra, Nüveyrî'nin de ifade ettiği gibi yeni sultanın yaşının küçüklüğü sebebiyle kıdemli ve tecrübeli bir emîr olarak devâdârlıkta bırakılmıştır. Tabiri caizse böylesine muhataralı bir dönemde onun görevine

³⁴ Nüveyrî 1992, cilt XXXI, s. 268; Nüveyrî 1997, cilt XXXIII, s. 183.

³⁵ Sır kâtipliği (kitâbetü's-sır) sivil bürokratların üstlendiği önemli bir vazife olup inşâ divanı başkanlığı da ifade etmektedir. Sır kâtipliği vazifesini Memlûkler dönemindeki en önemli görevlendendir. Bu vazife el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddin Kalavun döneminde ihdas edilmiş ve önceden vezirin emri altında bulunan inşâ divanı ayrılarak sır kâtibinin idaresindeki müstakil bir daire hâline getirilmiştir. Sır kâtibinin başlıca görevleri sultana gelen her türlü yazıyı ona okumak ve onun iradesine göre verilen cevapları yazıp sultanın âlâmetini de koyarak gerekli yerlere göndermek, mezâlim divanına (Dîvânü'l-mezâlim) arz edilen dava dilekçelerini okuyup gerekli hükümleri yazdırmaktır. Bk. Ayaz 2009, cilt XXXVII, s. 116-117.

³⁶ Bk. Kalkaşendî 1963, cilt IV, s. 19, 30.

³⁷ Kalkaşendî 1963, cilt IV, s. 19.

³⁸ Makrîzî 1991, cilt II, s. 531, 532 ayrıca bk. Makrîzî 1956-1973, cilt I/3, s. 794.

Bir Devleti İçinden Tanımak: Memlûk Emîri Baybars El-Mansûrî'nin Askerî ve Siyasî Kariyeri

uygun düşmeyen yeni rütbesiyle devâdâr olarak kalması, yönetimi elinde tutan askerî elitin kendi sınıflarından olan tecrübeli bir idareciden istifade etme şeklindeki bir ara çözümü gibi görünmektedir. Onun bu vazifeyi uzun yıllar sürdürmüş olması da bu kanaatimizi destekler mahiyettedir. Ne var ki onun, dönemin sır kâtibine yönelik sert tutumu sebebiyle yaklaşık 11 yıl sonra bu görevinden azledildiği de aktarılmaktadır.³⁹

Son olarak Baybars el-Mansûrî'nin, eserinde yer almamakla birlikte muasırı olan Nüveyrî'ye söylediği ileri sürülen bir hadiseye de işaret etmek gerekir. Hadise tahta çıkarılan el-Melikü'n-Nâsir Muhammed b. Kalavun'un 8-9 yaşlarında olması sebebiyle iktidarı fiilen elinde tutan emîrlerin nüfuz mücadelesiyle ilgilidir. Bu nüfuz mücadelesi de dönemin iki büyük emîri olan Saltanat nâibi Zeyneddin Ketboğa (el-Melikü'l-Âdil Zeyneddin Ketboğa 694-696/1294-1296) ile vezirlik görevini yürütmekle birlikte yönetimin her alanına müdahil olan Sencer eş-Şücâî (ö. 693/1294) arasındadır. Kaynaklar, Şücâî'nin Ketboğa'ya ve grubuna suikast düzenlemek istediğini, bunu öğrenen Zeyneddin Ketboğa'nın daha önce davranarak tedbir aldığını, iki grubun mücadelesinin Şücâî'nin öldürülmesiyle neticelendiğini aktarırlar. Nüveyrî, Emîr Rükneddin Baybars'ın bu olaydan 14 sene sonra söz konusu hadiseler sırasında birisinin başına topuzla vurduğunu söylediğini hatta o zamandan kalan yara izini de gösterdiğini nakleder.⁴⁰ Bu metnin altına açıklama notu ekleyen Nüveyrî'nin eserinin nâşirleri müellifin Emîr Rükneddin Baybars'tan kastının Baybars el-Mansûrî olduğunu ileri sürerler.⁴¹ Oysa aynı açıklama notunda kendilerinin de işaret ettikleri ve atıfta buldukları bir başka Memlûk tarihçisi İbnü'l-Furât, söz konusu emîrin Rükneddin Baybars el-Çâşnigîr (el-Melikü'l-Muzaffer Baybars el-Çâşnigîr 709/1309-1310) olduğunu zımnen ifade etmektedir.⁴² Metnin akışına bakıldığında da bu emîrin Rükneddin Baybars el-Çâşnigîr olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Baybars el-Mansûrî'nin başına böyle bir hadise gelmediği, söz konusu nâşirlerin burada bir okuma veya yorumlama hatası yaptıkları anlaşılmaktadır.

Büyük Emîr ve Devlet Adamı Olarak Baybars el-Mansûrî

Baybars el-Mansûrî, yüzler emîri olduktan sonra Kahire'de yani merkezde bulunması sebebiyle hem siyasî gelişmelere daha çok müdahil olacaktır hem de birçok askerî sefere çıkacak hatta bir kısmına komuta edecektir. Nitekim yüzler emîri olduktan sonra aynı yıl içerisinde sahili ve buradaki gemileri muhafaza altına almak maksadıyla İskenderiye sınırına gönderilmiş ve burada bir süre karargâh kurmuştur. Muhtemelen bu vazife ile şehir dışında olduğu için 694 (Kasım 1294) senesi başlarında bazı emîrlerin riyasetinde isyan eden sultan memlûklerinin meydana getirdiği karışıklıklara şahit olmamış, kendisi bu durumu Allah'ın gizli bir yardım ve lütfu olarak değerlendirmiştir. Hadiseye şahit olanların aktardıklarına göre bu kalkışmanın arkasında tahta çıkma hevesindeki Zeyneddin Ketboğa bulunmaktadır. Yine ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla o, Zeyneddin Ketboğa'nın iktidarı ele geçirmesi ihtimalinden oldukça rahatsızdır ancak

³⁹ Bk. Makrîzî 1956-1973, cilt II/1, s. 8. Bu rivayetin ihtiyatla karşılanması gerektiğini belirtmeliyiz.

⁴⁰ Nüveyrî 1992, cilt XXXI, s. 273-274, 275.

⁴¹ Bk. Nüveyrî 1992, cilt XXXI, s. 275, dn. 1.

⁴² İbnü'l-Furât 1939, cilt VIII, s. 180.

bu ihtimal kısa süre içerisinde gerçeğe dönüşecektir. Ketboğa tahta çıktığı sırada İskenderiye’de olduğunu belirten Baybars el-Mansûrî, bu haberi verirken de memnuniyetsizliğini ifade etmekten çekinmez. Bu sıralarda Nil nehrinin yeteri kadar debiye ulaşamaması ve yağış azlığı sebebiyle kıtlığın başladığını, arkasından vebanın yayıldığını, fiyatların aşırı arttığını belirtir. Liman kenti olan İskenderiye’nin dışarıdan gelen her türlü mahsulün dağıtım merkezi olduğunu ve bu dağıtımın da uhdesine verildiğini söyler. Sicilya ve Avrupa (Frank) şehirlerinden gelen 300.000 irdebi aşan buğdayı dağıtmak için adamlar görevlendirdiğini, böylece İskenderiye’de durumun düzelmeye başladığını da ekler.⁴³

Baybars el-Mansûrî 695 (1295) senesinde Kahire’ye döndüğünde veba ve kıtlığın yanı sıra aşırı pahalılık da bütün Mısır’da etkisini sürdürmektedir ve durum daha da kötüye gitmektedir. Baybars el-Mansûrî’nin belki bunun kadar rahatsızlık hissettiği bir başka konu ise bu sene Kahire’ye gelen Uyratlar (Uyrâtiyye)⁴⁴ adı verilen Moğol gruplarıdır. Kendisi de Moğol asıllı olan Zeyneddin Ketboğa’nın bu kalabalık gruba gösterdiği itibar ve büyük ikramları, Baybars el-Mansûrî’nin tepkisini çektiği gibi onun kullandığı ifadeler, anlaşıldığı kadarıyla Memlûk askerî aristokrasisinin önemli bir kesiminin duygularına da tercüman olmaktadır. Onun anlatımına göre bu muhacirlerin karşılanması, önde gelenlerinin Kahire’ye getirilmesi, büyük iltifat görerek bir kısmının tabîlhâne emîrliği ile taltif edilmesi rahatsız edicidir. Oysa bu iş kademeli yapılmalı, mühlet verilerek söz konusu Moğolların önce Müslüman olmaları sağlanmalı, bundan emin olunca hak edenler yüksek rütbelere getirilmelidir. Ümera, Ketboğa’nın bu gayrimüslim muhacirlere kendileriyle mukayese edilmeyecek ölçüde ikram ve ihsanda bulunmasına çok içerlemiş, bunların önde gelen emirlerden daha fazla itibar görmesini kabullenememiştir. Esasen sultanın, gerçek vâris dururken tahta el koymasına, memlûkleri ve adamlarının iktâ verilip makam-mevkilere haksızca yerleştirilmesine yönelik hâlihazırda büyük bir tepki vardır ancak ümera bunu açıkça ifade etmemektedir. Bu kadar büyük tepkiye rağmen Ketboğa bütün bunların farkında bile değildir.⁴⁵

Başkentte vaziyet böyleyken, bedevî Arapların Müslüman halka zulümleri sebebiyle İskenderiye kırsalına yollanan Baybars el-Mansûrî, bir başka emîrin de olduğu bir birlikle bu meseleyi çözmek amacıyla sefer hâlindeyken Ketboğa’nın tahttan indirildiği, yerine el-Melikü’l-Mansûr Hüsameddin Lâçin’in sultan ilan edildiği⁴⁶ ve başkente dönmesi gerektiği berid vasıtasıyla kendisine bildirilmiştir. O da 696 (Kasım 1296) senesi başlarında Kahire’ye dönmüştür.⁴⁷ İfadelerinden anlaşıldığı kadarıyla bu yeni yönetimden de hoşnut olmayan Baybars el-Mansûrî, Sultan Lâçin’in kendi adamlarını önemli mevkilere yerleştirmesinden ve meşhur kadastro çalışmasında (er-Revkû’l-Hüsâmî)⁴⁸ adamlarını kayırmasından rahatsızdır. Nitekim Lâçin’in bu gözde

⁴³ Baybars el-Mansûrî 1998, s. 303, 304-306.

⁴⁴ Kahire’ye göç eden Uyratlar hakkında bk. Kanat 2000b, cilt XV, s. 106-120.

⁴⁵ Bk. Baybars el-Mansûrî 1998, s. 309, 310.

⁴⁶ Bu gelişmelerle ilgili bk. Kanat 2000a, s. 39-44.

⁴⁷ Bk. Baybars el-Mansûrî 1998, s. 312.

⁴⁸ Bk. Nüveyrî 1992, cilt XXXI, s. 345-348.

Bir Devleti İçinden Tanımak: Memlûk Emîri Baybars El-Mansûrî'nin Askerî ve Siyasî Kariyeri

adamları sebebiyle katledilmiş olduğunu da ifade eder.⁴⁹ Bu noktada onun Sultan Lâçin ile alakalı yorumları ile ulema sınıfından bazı tarihçilerin değerlendirmeleri arasındaki önemli farka da işaret etmek gerekir. Mesela Nüveyrî, Makrîzî ve Aynî gibi ulema sınıfına mensup tarihçiler, adamlarına fazla rağbetini eleştirirler de âlimlere büyük hürmet gösteren Sultan Lâçin için oldukça hayırhah ifadeler kullanır ve onun adaleti ve halka iyi muamelesinden sitayişle bahsederler.⁵⁰ Bu ve benzeri hadiselerdeki yaklaşım farklılığının Memlûk tarihçiliği ve tarihçilerini değerlendirmek açısından fevkalade önemli olduğunun altını çizmek isteriz.

el-Melikü'l-Mansûr Hüsameddin Lâçin'in tahttan indirilip katledilmesinden sonraki süreçte artık Baybars el-Mansûrî'nin askerî aristokrasinin elit sınıfına dâhil olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ikinci defa sultan ilan edilen el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un tahta çıkmasının ardından (Cemaziyelevvel 698/Şubat 1299) Memlûk sarayı Kal'atülcebel'e⁵¹ çağırıldığı görüşlerine önem verilen yedi büyük emîr arasında o da vardır. Bu toplantıda önemli görevler için atamalar yapılmış, Baybars el-Mansûrî her ne kadar yeni bir vazifeye tayin edilmemişse de aynı senenin sonunda Şam bölgesine sefere çıkan sultanın tensibiyle nâib olarak Kal'atülcebel'de bırakılmıştır.⁵² Bu kayıtlarda iki hususun altı çizilmelidir ki, birincisi daha önceki iki sultanın tahta çıkışları sırasında eleştirel tavır ile öne çıkan Baybars el-Mansûrî'nin bu defa satırlarını el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'a yönelik övgülerle doldurması ve sözlerini methiye şiirleriyle süslemesidir. İkinci husus ise onun sultanın yokluğunda oldukça önemli bir görev olan nâibül-ğaybe⁵³ tayin edilmesidir. Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki, Nüveyrî ve özellikle Makrîzî ile Aynî'nin açık ve teferruatlı bir şekilde ortaya koydukları gibi devlet yönetiminde Kalavun'un yetiştirdiği Mansûriyye ve bizzat kendisinin mensup olduğu Sâlihiyye emîrleri ile yine Kalavun'un Mısır'a getirdiği ve memlûk olarak Kal'atülcebel'deki burçlara yerleştirdiği genelde Çerkez kökenli Burciyye ümerası sultanı belirlemede kendi gruplarından birini seçtirmeye gayret etmişlerdir. Mutabakat sağlanamadığı için ortak noktaları olan Kalavun'un soyundan Muhammed b. Kalavun'un sultan ilan edilmesi bir ara çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Muhammed b. Kalavun tahtta olacak ancak bütün kararlar sayıları altı ile sekiz arasında değişen emîrler tarafından verilecek ve imzalanacaktır. Söz konusu emîrler bu konuda mutabakat kararı aldıktan sonra Muhammed b. Kalavun'a elçi yollamışlardır. Makrîzî ve

⁴⁹ Bk. Baybars el-Mansûrî 1998, s. 313, 320-321, 323 vd., ayrıca bk. Kanat 2000a, s. 44-48.

⁵⁰ Nüveyrî 1992, s. 361; Makrîzî 1956-1973, cilt I/3, s. 864-865; Aynî 1989, s. 433.

⁵¹ Kal'a veya Kal'atülcebel, Salâhaddin Eyyübî (567-589/1171-1193) tarafından inşasına başlanan, oğlu el-Melikü'l-Âdil Seyfeddin (596-615/1200-1218) zamanında tamamlanan ve bu tarihten itibaren gerek Eyyübî ve gerekse Memlûk sultanlarının ikametgâhı olarak kullanılan saray-kaledir. Kahire'deki Mukattam dağında bulunan bir tepenin üzerinde inşa edilmiştir. Daha geniş bilgi için bk. Kalkaşendî 1963, cilt III, s. 368-374; Makrîzî ts., cilt II, s. 201-207; Rabbat 1995, s. 1-17, 50-282.

⁵² Baybars el-Mansûrî 1998, s. 326, 328-329; ayrıca bk. Nüveyrî 1992, cilt XXXI, s. 371, 380, 381; Makrîzî, 1956-1973, cilt I/3, s. 873, 879; Aynî 1989, cilt III, s. 452, 461.

⁵³ Sultan ve saltanat nâibinin başkentte olmadığı süreç için atanan nâibül-ğaybe onlar adına yönetimi üstlenmekte, herhangi bir isyana karşı gerekli tedbirleri almak ve idarî işleyişi kesintiye uğratmamak için görevlendirilmekteydi. Bk. Kalkaşendî 1963, cilt IV, s. 17-18.

Aynî'ye göre yedi, Nüveyrî'ye göre ise bazen altı bazen sekiz olan karar verici makamındaki emîrler arasında Baybars el-Mansûrî'nin bulunmadığı belirtilmelidir.⁵⁴ Dolayısıyla sultanın cülusundan sonra meşveret ümerasından biri olarak Kal'atülcebel'e çağrılması muhtemelen Muhammed b. Kalavun'un talebi üzerine gerçekleşmiştir. Daha önce belirtildiği üzere Baybars el-Mansûrî'nin Kahire'ye geldiğinde ilk zamanlar Sultan Kalavun'un oğlu el-Melikü'l-Eşref Halil'in annesinin gözetiminde yetişmesi onun aileye yakın görülmesinin önemli sebeplerinden olmalıdır. Bu yakınlığın izleri Muhammed b. Kalavun'un yine tahttan ayrılmak zorunda kaldığı sonraki süreçte de müşahede edilmektedir. Bu bakımdan Baybars el-Mansûrî'nin atamalarla ilgili karar veren meşveret ümerasının içerisinde olduğu bahsi geçen tarihçilerin de kaydettiği tarihî bir hakikattir. Ancak onun devleti tabiri caizse perde arkasından yöneten yedi veya sekiz emîr arasında olmadığı da bir gerçektir.

el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un ikinci saltanatı sırasında devleti yönetenlerden olmamakla birlikte önemli ümera arasına dâhil olan Baybars el-Mansûrî, bunun memnuniyetini yaşayamadan büyük bir mağlubiyetle yüzleşecektir. Nâibül-ğaybe vazifesiyle başkentte kalan Baybars el-Mansûrî, sultan ve ordusunun Şam bölgesindeki Hazindâr vadisinde Moğollar karşısında büyük bir hezime uğradıklarını öğrenmiştir (Rebîülevvel 699/Aralık 1299).⁵⁵ Sultan güçlkle başkente ulaşmış, ordu da peyderpey toplanabilmiştir. Sükûnet sağlandıktan sonra Moğol baskısı altındaki Dımaşk'a ve buradaki Sâlihiyye bölgesine destek gönderilmesi kararlaştırılmış, savaşa katılmayan başkentteki Baybars el-Mansûrî ve başka emîrlerle bir birlik bu iş için seçilmiştir. Sefer çıkan Baybars el-Mansûrî, Sâlihiyye'ye ulaşınca civardaki nâibler ve halkı teşvik ve teskin için elçiler göndermiş, ordunun toparlandığı ve sultanın komutasında yola çıkacağını bildirerek onların azmini artırmaya çalışmıştır. Bir yandan da Moğolların hareketlerini gözetlemek için kâşifler görevlendirmiş ve Moğol ordusunun bütün faaliyetlerini tespit ettirmiş, nihayet İlhanlı hükümdarı Gâzân'ın (1295-1304) Fırat'ın doğusuna geçtiği bilgisine ulaşmıştır.⁵⁶

Ertesi yıl (700/1300) Baybars el-Mansûrî, İskenderiye'ye bağlı nahiyelerden Buhayra'da iki büyük bedevî Arap kabile grubunun çatışmasına müdahale etmek üzere görevlendirilmiştir. 20 tane tabilhâne emîri komutasına verilen Baybars el-Mansûrî, mücadele hâlindeyken bu iki gruba müdahale etmiş, kaçanlar olduysa da kalanları sulh yapmaya zorlamış, elde ettiği deve ve koyunlardan müteşekkil ganimeti başkente yollamıştır. Sükûnet sağlandıktan sonra kendisi de komutasındakilerle birlikte Kahire'ye dönmüştür.⁵⁷ Onun bu sefer sırasında komutası altında bulunan tabilhâne emîrlerinin büyük kısmını ismen saydığını ve bu rivayetin de yegâne kaynağı olduğunu belirtmek gerekir. Baybars el-Mansûrî, bu seferin ardından 701 (1301) senesinde hacca gitmiştir. Bu sene aralarında 30 civarında emîrin de bulunduğu çok sayıda insan Hacca gitmek istediğinden üç kabile oluşturulmuş ve Mısır kfilesinin (er-Rakbü'l-Mısri) başkanlığına

⁵⁴ Bk. Nüveyrî 1992, s. 367-368; Makrîzî 1956-1973, cilt I/3, s. 869; Aynî 1989, cilt III, s. 449-450.

⁵⁵ Bu savaşla ilgili geniş bilgi için bk. Ayaz 2007, cilt XV, s. 9-12.

⁵⁶ Baybars el-Mansûrî 1998, s. 344-345.

⁵⁷ Baybars el-Mansûrî 1998, s. 348-349.

Bir Devleti İçinden Tanımak: Memlûk Emîri Baybars El-Mansûri'nin Askerî ve Siyasî Kariyeri

da o atanmıştır.⁵⁸ Onun vefatından iki sene evvel, 723 (1323) senesinde ikinci defa hacca gittiği de belirtilmelidir.⁵⁹

Baybars el-Mansûri ilk haccından dönüştü Moğollarla yapılan büyük bir savaşta öncü birlik olarak gönderilen emîrlar arasında yer almıştır. Şakhab (Mercüssuffer) Savaşı olarak bilinen ve 702 (1303) senesinde gerçekleşen bu büyük muharebeden⁶⁰ önce Baybars el-Mansûri'nin de aralarında bulunduğu altı tane yüzler emîri ve komutaları altındaki ümera ve askerler öncü olarak Şam bölgesine gönderilmiştir. Baybars el-Mansûri sefere çıkmalarının ardından Moğolların Şam bölgesine yöneldikleri şeklindeki istihbaratın teyit edildiğini belirtir ve hadiseleri ayrıntılı bir şekilde aktarır. Gâzân'ın tehdit dolu mektubunu naklettiği gibi sultan ve bütün ordunun da Şam bölgesine hareket ettiğini kaydeder. Öncü birlik olarak kendilerinin de Dımaşk'a ulaştıklarını ekler. Daha sonra savaş öncesinde yaşanan karmaşayı, kendisinin keşif amaçlı seferini, savaşın seyrini ve elde edilen büyük zaferi anlatır. Ordunun konumlanmasından şehit olan ümerayı ismen saymaya kadar birçok gelişmeyi bir görgü şahidi olarak kayıt altına alır.⁶¹ Bu noktada muasır tarihçi ve bu sırada Dımaşk'ta bulunduğu anlaşılan Yünîni'nin (ö. 726/1326), öncü birlik olarak gelenler arasında Baybars el-Mansûri'nin ismini de zikrettiği ve onların gelmesiyle halkın sükûnete kavuştuğu şeklindeki kaydına da işaret edilmelidir.⁶²

Baybars el-Mansûri, bu senenin (702/1303) sonunda Kahire ve civarıyla İskenderiye'yi de çok etkileyen zelzele sebebiyle İskenderiye'nin yıkılan surlarının ve meşhur fenerin tamiri amacıyla sultan tarafından bu şehre gönderilmiştir. Baybars el-Mansûri, insanların iki seneden önce ve büyük meblağlar harcanmadan tamir edilemez diye düşündükleri tahribatı en kısa sürede ve en az parayı harcayarak Allah'ın yardımı ve sultanın gayretiyle ortadan kaldırdığını kaydeder.⁶³ Şunu da belirtmek gerekir ki, onun verdiği bilgiler, bu kısımlar eksik olduğu için *Zübdetü'l-fikre* adlı eserinde değil, diğer eseri *et-Tuhfetü'l-Mülûkiyye*'de bulunmaktadır. İlginç olan husus onun İskenderiye'ye gönderildiğine dair bilgiler, bu zelzeleyle alakalı teferruatlı rivayetler aktarmalarına rağmen Aynî haricindeki diğer Memlûk tarihçileri tarafından zikredilmez. Aynî ise İskenderiye saltanat nâibinin sultana hitaben yazdığı mektupta yer alan fenerden 46, surlardan da 15 direğin yıkıldığı şeklindeki bilgilerle bütün bunların sultanın şahsî malından karşılanarak tamir edildiği gibi ilginç ayrıntılara da yer verir.⁶⁴

703 (1303-1304) senesine gelindiğinde Baybars el-Mansûri'nin Sultan el-Melikü'n-Nâsir Muhammed b. Kalavun nezdindeki itibarı ve ona yakınlığı daha da ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Baybars el-Mansûri, sultanın bu sene kendisine büyük bir şeref bahsettiğini ve el-Mevâkibü's-sultâniyye adı verilen saltanat resmigeçitlerinde çitr

⁵⁸ Baybars el-Mansûri 1998, s. 364.

⁵⁹ Makrîzi 1991, cilt II, s. 533; İbn Hacer 1997, cilt I, s. 301.

⁶⁰ Bu savaş için bk. Ayaz 2007, s. 12 vd.

⁶¹ Bk. Baybars el-Mansûri 1998, s. 366-378.

⁶² Bk. Yünîni 2007, cilt II, s. 688.

⁶³ Bk. Baybars el-Mansûri 1987, s. 173; Baybars el-Mansûri 1998, s. XVII-XVIII.

⁶⁴ Aynî 1992, cilt IV, s. 265.

(çetr/şetr)⁶⁵ denilen gölgeliği taşıma ayrıcalığının ona verildiğini övünerek kaydeder. Bunu büyük nimet olarak addeden Baybars el-Mansûrî, daha önce babasından olduğu gibi oğlundan da bu tür iyilikler görmüş olmasından duyduğu memnuniyeti secîli ifadelerle aktarır ve bunlara bir de şiir ekler.⁶⁶ Aynî de Baybars el-Mansûrî'den nakille bu bilgiye işaret ettiği gibi muhtemelen *Zübdetü'l-fikre*'nin bize ulaşmayan kısmından alıntı yaptığından “bu görevi ancak yüksek mertebedeki görevlilerin üstlenebileceği” şeklinde *et-Tuhfetü'l-mülûkiyye*'de yer verilmeyen önemli bir ayrıntıyı da günümüze ulaştırır.⁶⁷ Ne var ki, ümeranın tahakkümü altındaki sultanla bu yakın ilişkilerine rağmen Baybars el-Mansûrî'nin uhdesindeki devâdârlık vazifesinden azledildiği de görülmektedir. Makrîzî'nin nakline göre, Baybars el-Mansûrî 704 (1304 sonları) senesi ortalarında Dimaşk saltanat nâibine bir mektup yazılması için dönemin sır kâtibine talimat verir. Sır kâtibi, sultan veya nâibinin görüşü alınmadan böyle bir mektubun yazılamayacağını söyleyince Baybars el-Mansûrî öfkelenir, onu huzuruna çağırarak azarlar ve “yazıklar olsun” ifadesini kullanır. Sır kâtibi ona edepli olmasını ve yazıklar olsun ifadesini kullanmamasını söyleyince Baybars el-Mansûrî sır kâtibini döver. Sır kâtibi durumu saltanat nâibine iletince ümera toplanarak bu durumu istişare eder ve sonuçta Baybars el-Mansûrî'nin kılıcı elinden alınarak sabahtan öğleye kadar gözaltında tutulur. Daha sonra devâdârlık görevinden azledilerek yerine başka bir emîr atanır.⁶⁸ Şunu da belirtmek gerekir ki, Baybars el-Mansûrî, muasır kaynaklar ve sonraki tarihçiler bu hadiseden bahsetmezler. Hatta dövülen sır kâtibinin biyografisini aktaran kaynaklarda da bu hadiseye işaret edilmez. İleride aktarılacağı üzere, 707 (1307) senesinde Sultan el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun ile idareyi ellerinde tutan emîrler Baybars el-Çâşnigîr ve Sallâr (ö. 710/1310) arasındaki gerginlik sebebiyle meydana gelen gelişmeler sırasında Baybars el-Mansûrî'nin Dimaşk saltanat nâibinin mektubuna cevap yazması, şayet bu nâible kişisel ilişkisi sebebiyle kendi tasarrufu değilse Makrîzî'nin bu rivayetiyle ilgili şüpheler doğurmaktadır. Zira böyle bir mektubu yazabilmek için ya devâdâr ya da idareyi elinde tutan emîrler arasında olmak gerekir. Sonraki gelişmelere bakıldığında Baybars el-Mansûrî'nin konumunu güçlendirdiği hatta bahsi geçen iki emîre tavsiyelerde bulunacak ölçüde muteber bir devlet adamı mevkiine yükseldiği görülmektedir. Dolayısıyla Makrîzî'nin tek kaldığı bu rivayetine ihtiyatlı yaklaşmak gerektiği kanaatindeyiz.

Baybars el-Mansûrî'nin siyâsî kariyerindeki bu gelişmenin ardından 705 (1306) senesinde Sis bölgesindeki Ermeniler üzerine düzenlenen bir seferde komuta kademesinde görevlendirilmiştir. Toplamda dört tane yüzler emîrinin ve 4.000 süvarinin yer aldığı birliğe komutan olarak Bektaş el-Fahrî belirlenmiştir ancak onun yaşlı olması,

---

⁶⁵ Mizalle, çitr gibi isimler verilen çetr, kubbe biçiminde bir nevi şemsiye olup sarı atlastan yapılır ve altınla yaldızlanırdı. Baş tarafında gümüşten bir kuş yer alırdı ki, bu da altınla kaplanırdı. Özellikle iki dinî bayramda sultanın başı üzerinde yüzler emîri olan görevli tarafından taşınırdı. Bu görevli sultanın yanı başında ve atlı olurdu. Bk. İbn Fazlullah el-Ömerî 1985, s. 32-33; Kalkaşendî 1963, cilt IV, s. 7-8.

⁶⁶ Bk. Baybars el-Mansûrî 1987, s. 175.

⁶⁷ Bk. Aynî 1992, cilt IV, s. 309.

⁶⁸ Makrîzî 1956-1973, cilt II/1, s. 8; Makrîzî 1991, cilt II, s. 532.

Bir Devleti İçinden Tanımak: Memlûk Emîri Baybars El-Mansûrî'nin Askerî ve Siyasî Kariyeri

işitme ve görme rahatsızlıkları sebebiyle Baybars el-Mansûrî de ikinci komutan olarak atanmıştır. Hem birliğin salimen vazifesini yerine getirmesini sağlamak hem de bu sıradaki berîd yoluyla haberleşmeleri takip etmek ona tevdi edilmiştir. Gazze'ye kadar ulaşan bu birlik, Ermeni hükümdarının özür beyan eden ve sulh isteyen mektubu sebebiyle başkentten gelen talimat doğrultusunda Kahire'ye dönmüştür.⁶⁹ Baybars el-Mansûrî'nin aldığı bütün kararları ve verdiği talimatları kıdemi ve tecrübesine hürmeten önce Emîr Bektaş el-Fahrî'ye arz ettiğine dair kayıtları dikkatlere sunulmalıdır.

Ellili yaşlara ulaştığı anlaşılan Baybars el-Mansûrî hem yaşça hem de rütbe olgunluk çağında bir emîr olarak bundan sonraki süreçte sıklıkla görüşlerine başvurulmuş, yönetimde kendisiyle istişare edilen bir devlet adamı konumuna gelmiştir. Mesela o, 707 (Temmuz 1307) senesi başlarında Sultan el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun ile idareyi ellerinde tutan emîrler Baybars el-Çâşnigîr ve Sallâr (ö. 710/1310) arasındaki gerginliğin giderilmesi için bu emîrlere ve taraftarlarına tavsiyede bulunan bir aracı konumundadır. Baybars el-Mansûrî bu hadiseyi her iki eserinde de kaydetmekle birlikte *et-Tuhfetü'l-mülûkiyye*'de daha ayrıntılı bir anlatımda bulunmaktadır. Bununla birlikte meselenin daha rahat anlaşılabilmesi için *Zübdetü'l-fikre*'deki kayıtların da görülmesi gerekir. Anlaşıldığı kadariyle artık ilk saltanatındaki gibi küçük bir çocuk olmayan ve yirmili yaşlarını aşmış bulunan el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun bahsi geçen iki emîrin tahakkümünden bunalmış ve bundan kurtulma çabası içerisine girmiştir. Bu sebeple resmigeçitlere katılmayan sultanı bu tutumundan vazgeçirmeye çalışan Baybars el-Çâşnigîr ve Sallâr bir yandan da taraftarlarını harekete geçirerek sultan ve has adamlarına gözdağı verecek faaliyetlere girişmişlerdi. Mesela bu iki emîrin adamları, Sallâr'ın emîr olan kardeşleri silahlı bir şekilde Kahire'de ve Memlûk sarayında boy göstermeye başlamışlar, sultanın yakın adamları ve memlûkleri karşılık verince el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un oturduğu yerin korkuluklarına ok atacak kadar ileri gitmişlerdi. Sonuçta gücü elinde tutan bu iki emîr, sultanın yakını olan ve aracılık yapan bir emîrin Şam bölgesindeki bir şehre nâib tayin edilerek Kahire'den uzaklaştırılması, yine onun hasekîlerinden bir kısmının sürgüne gönderilmesi gibi taleplerini zorla kabul ettirerek sultana geri adım attırmışlardı. Kendi anlatımına göre Baybars el-Mansûrî bu gerginlik sırasında bu iki emîr ve taraftarı olan ümeraya yaptıklarının yanlış olduğunu ve fitnenin söndürülmesi gerektiğini belirten tavsiyelerde bulunmuştur. Her ne kadar onun sözleri kabul görmemişse de Dımaşk saltanat nâibinin bu emîrlere hitaben yazdığı ve sultanın hasekîlerini sürgüne gönderdikleri için onları kınayan hatta bu karardan vazgeçilmesi konusunda tehdide varan ifadeler kullanan mektubu üzerine bu hasekîler Kahire'ye dönmüşlerdir. Baybars el-Mansûrî'nin ifadelerinden söz konusu mektubu okuduğu ve cevabî mektubu da kendisinin gönderdiği anlaşılmaktadır.⁷⁰ Onun aktardığı hususlar özü itibarıyla muasır kaynaklar ile Makrîzî ve Aynî gibi sonraki dönem tarihçileri tarafından da hatta oldukça ayrıntılı ve anlaşılır bir şekilde kayıt altına alınmıştır. Ancak bu kayıtlarda Baybars el-Mansûrî'nin aracı veya

⁶⁹ Baybars el-Mansûrî 1998, s. 384; Baybars el-Mansûrî 1987, s. 177-178.

⁷⁰ Bk. Baybars el-Mansûrî 1998, s. 392-393; Baybars el-Mansûrî 1987, s. 181-182.

tavsiye veren konumuna işaret edilmez.⁷¹ Bu tarihçilerden özellikle Makrîzî'nin farklı noktalara da işaret eden ve boşluk bırakmayan tarzındaki aktarımları dikkate ve takdire şayandır.

Baybars el-Mansûrî'nin tavsiyeleriyle yönetimdekilere bir anlamda müsteşarlık yaptığı ikinci hadise, sultanın tahtı bırakarak Kerek'e çekilmesi meselesidir. 708 (1309) senesine gelindiğinde Sultan el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un artık Baybars el-Çâşnigîr ve Sallâr'ın tahakkümüne tahammülü kalmamış ve tahtı bırakarak Kerek'e çekilmeye karar vermişti. Ancak yönetimi elinde tutan emîrlere Hacca gitme azminde olduğunu belirterek gerçek niyetini gizlemişti. Sultanın yola çıkacağı sıralarda idareyi elinde tutan Baybars el-Çâşnigîr ve Sallâr, bazı emirlerle Kal'atülcebel'deki Dârünniyâbe'nin (saltanat nâibinin makamı) bir salonunda durumu müzakere etmek üzere toplandılar. Bu toplantıya katılan Baybars el-Mansûrî, sultanın Kerek'te kalmaya karar vermesi durumunda ne olacağı, yönetimin nasıl gerçekleşeceği vb. konularda görüşü sorulduğunda sultanın el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun olduğunu ve nerede isterse orada ikamet etme salâhiyetine sahip bulunduğunu söyledi. Bu konuda Hz. Peygamber'in Medine gibi nispeten küçük bir şehirden bütün Arap yarımadasını yönettiğini ve sahâbenin ona tâbi olduğunu örnek vererek konuyu açıklama cihetine gitti. Nihayetinde sultan, belirlediği yakın adamları, maiyeti ve ihtiyaç duyduğu eşyaları da yanına alarak yola çıktı. Baybars el-Mansûrî'nin de aralarında bulunduğu bütün emîrlerin iştirak ettiği görkemli bir uğurlama merasimi ile hacca gidiyormuş intibayı vererek seferine başlayan sultan, Kerek'e varınca tahttan feragat ettiğini ve burada ikamet edeceğini bildirerek yanındaki bazı emîrleri bu kararını içeren mektubuyla başkente yolladı. Bunun üzerine Baybars el-Çâşnigîr ve Sallâr'ın riyasetinde yapılan toplantıya katılan Baybars el-Mansûrî görüşü sorulduğunda, sultana elçi gönderilerek razı edilmesi ve dönmesinin sağlanması gerektiğini söyledi. Onun bu tavsiyeleri sükût ile karşılandığı gibi neticede taraftarlarının teşvik ve desteğiyle Baybars el-Çâşnigîr'in sultan ilan edilmesine karar verildi. Bu son karar alınırken de Baybars el-Mansûrî'nin söz aldığı ve önceden beri yönetimi bu iki emîrin yürüttüklerini ve ne yapılacağını da yine onların belirlemesi gerektiğini söylediği görülmektedir.⁷² Bu gelişmeleri aktaran muasır tarihçiler ve Makrîzî'nin kayıtlarında Baybars el-Mansûrî'nin söz konusu tavsiyelerine işaret edilmediği de belirtilmelidir.⁷³

Baybars el-Çâşnigîr'in tahta çıkmasının üzerinden fazla bir zaman geçmeden bazı emîrlerin ve 136 civarında sultan memlûkünün Kerek'e, sultanın yanına gitmesi yeni yönetimi telaşlandırmış ve bunları döndürmek için arkalarından bir birlik göndermişlerdi. Bu girişim başarısızlıkla sonuçlanınca Sultan Baybars el-Çâşnigîr kaçanların tahsisatını kestirdi, kalan bazı sultan memlûklerini de tutuklattırdı. Bu gelişmeler üzerine devreye giren Baybars el-Mansûrî, yeni yönetime bu kesinti ve tutuklamalardan vazgeçmelerini salık verdi ancak kabul görmedi. Kaçanların el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b.

⁷¹ Bk. Nüveyrî 1998, cilt XXXII, s. 127-129; İbnü'd-Devâdârî 1960, cilt IX, s. 147-148; Makrîzî 1956-1973, cilt II/1, s. 33-36; Aynî 1992, cilt IV, s. 427-428.

⁷² Baybars el-Mansûrî 1998, s. 403-406; Baybars el-Mansûrî 1987, s. 187-191.

⁷³ Bk. Yûnîni 2007, cilt II, s. 1209; Nüveyrî 1998, cilt XXXII, s. 138-139; İbnü'd-Devâdârî 1960, cilt IX, s. 155 vd.; Makrîzî 1956-1973, cilt II/1, s. 43-45.

Bir Devleti İçinden Tanımak: Memlûk Emîri Baybars El-Mansûri'nin Askerî ve Siyasî Kariyeri

Kalavun'un yanına ulaştıkları haberi üzerine yine bunlara iktâlarının teslim edilmesi ve mazûl sultana hizmet etmeye devam etmeleri için müsaade verilmesi şeklindeki tavsiyeleri de karşılık bulmadı. Şam bölgesindeki ümeranın el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'a biat ettikleri şeklinde haberler yayılması üzerine yapılan toplantıya katılan Baybars el-Mansûri'nin, bir askerî birliğin gönderilerek buna mani olunması şeklinde alınan kararı isabetli bulmadığı ve bunu muhataplarına iletmediği, şayet sultan dönüyorsa kendisine ve babasına ait olan mülke dönüyordur, dediği de tespit edilmektedir.⁷⁴ Baybars el-Mansûri'nin el-Melikü'l-Muzaffer Baybars el-Çâşnigîr'in tahta olduğu yaklaşık 11 aylık süreçte⁷⁵ bütün gelişmelere muttalî olduğu, yukarıda ifade edildiği gibi sıklıkla toplantılara katılıp görüşlerini arz ederek tavsiyelerde bulunduğu görülmektedir. Bu çalışmada söz konusu gelişmelere ve Baybars el-Mansûri'nin bunlardaki rolüne fazlaca yer ayrılmasının iki amacı olduğunu belirtmek gerekir. Bunların ilki çalışmanın odak noktası olan bu emîrin siyasî ve askerî kariyerini ortaya koymak için bu türden hadiselerdeki faaliyetleri ve gelişmelere yaklaşımını ortaya koymaktır. İkincisi ise bizim kısmen aktardığımız bu kayıtlara ilgili okuyucuyu yönlendirerek Memlûk siyasetinde sıkça karşılaşılan söz konusu gelişmelerin her ne kadar Baybars el-Mansûri'nin kendi penceresinden olsa da içerden bir resmini sunma gayretidir. Baybars el-Mansûri'nin bu süreçte temkinli davranmayı da ihmal etmeyerek el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un hukukunu gözetken bir yaklaşım sergilediği, kendi söyleminin dışında hadiselerin gelişim seyrinden de anlaşılmaktadır. Zira üçüncü defa tahta çıktıktan sonra Muhammed b. Kalavun'un onu önemli görevlere getirmesi ve başka emîrlere son derece sert bir tutum takınırken ona karşı iltifatkâr davranmış olması bunu teyit etmektedir.

Bahsi geçen sultanın tahta üçüncü defa oturmasından hemen önce meydana gelen gelişmeleri aktarmaya devam eden Baybars el-Mansûri, idareyi elinde tutan emîrlerin özellikle Sultan el-Melikü'l-Muzaffer Baybars el-Çâşnigîr'in tedirginlikleri ve tutarsız davranışlarını teferruatlı bir şekilde kayıt altına aldığı görülmektedir. Özetlemek gerekirse, el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un Kerek'teki bütün faaliyetleri başkentte dikkatle takip edilmektedir. Onun faaliyetleri özellikle Burciyye ümerasını çok rahatsız etmekte hatta bir kısmı sultanı tehdit eden mektuplar yollamaktan çekinmemektedir. Sıklıkla toplantılar ve meşveret meclisleri tertip edilmekte, Baybars el-Mansûri'nin ifadeleriyle her toplandıklarında Sultan el-Melikü'l-Muzaffer Baybars el-Çâşnigîr, devletin nizamını bozmamak, Müslüman kanı akıtmamak ve fitneye mahal vermemek gerektiğini söylemektedir. Ancak onun yanından çıktıklarında bu defa taraftarlarının harekete geçerek sultanı savaşa ve iktidarını korumaya teşvik ettiklerini de eklemektedir. Başkentte durum böyleyken el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun da zamanın geldiğini düşünerek harekete geçmişti. Başkentte güvendiği adamlarla yazışmış ve bunlardan bir kısmı onun yanına gitmiş, Şam ümerasından da ciddi katılım olmuştu. Muhtemelen Baybars el-Mansûri de sabık sultanın yazıştıkları arasındaydı. Zira onun anlatımı içerden bu bilgilere vâkıf olan birinin aktarımları gibidir. el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun bu son gelişmeler üzerine Kerek'ten çıktı ve Dimaşk'a geldi.

⁷⁴ Baybars el-Mansûri 1998, s. 414 vd.; Baybars el-Mansûri 1987, s. 193 vd.

⁷⁵ Baybars el-Çâşnigîr'in kısa süren saltanatı ile ilgili bk. Kanat 1998, s. 107 vd.

Civardaki bazı şehirlerin saltanat nâibleri de sultana katılmıştı. Dimaşk'a giren sabık sultan buranın saltanat nâibini de emân vererek saflarına katmıştı. Dolayısıyla sabık sultan tahtını geri almak için hazırdı. Başkentte de bunun tesiri büyük olmuş, pek çok emîr sabık sultanın yanına gittiği gibi sultan memlûkleri de harekete geçmişti. Yer yer çatışmalar olmuş, bazı emîrler yaralanmış, bazıları öldürülmüştü. Halkın da iştirak ettiği mevcut yönetimin aleyhine hareketler artmaya başlayınca bütün emîrlerin ve halifenin katıldığı bir toplantı yapılmış, el-Melikü'l-Muzaffer Baybars el-Çâşnigîr'e biat yenilenmiş ve bu durum Fustat ve Kahire camilerinde hutbeler irâd edilerek duyurulmuştu. Bu çaba da yeterli gelmedi ve tepkiler daha da arttı. Bunun üzerine el-Melikü'l-Muzaffer Baybars el-Çâşnigîr insanlara para ve yiyecek dağıtmaya başladı, taraftarlarına emîrlik ve iktâ ihsanında bulundu. Sabık sultanın Dimaşk'tan harekete geçtiği duyulunca büyük bir ordu hazırlandı ve peyderpey yola çıkmaya başladı. Öncü birliklerden bazılarının el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un yanına kaçması yönetimin ümitlerinin tükenmesine sebep oldu.⁷⁶

Mevcut sultan el-Melikü'l-Muzaffer Baybars el-Çâşnigîr, yakını olan birkaç emîrle olağanüstü bir toplantı tertip ederek durumu müzakere etmiş ve tahtı terk etmekten başka çare kalmadığına ikna olmuştu (16 Ramazan 709/17 Şubat1310). Makrîzî, bu toplantıda Baybars el-Mansûrî'nin de bulunduğunu ileri sürmektedir. Buna göre, Baybars el-Mansûrî ve Mansûriyye ümerasından Bahadır Âs'ın (ö. 730/1329) tavsiyesi üzerine el-Melikü'l-Muzaffer Baybars el-Çâşnigîr şahitler huzurunda tahtı terk ederek el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'dan af dilemeye karar vermiştir. Ayrıca Makrîzî, onun sabık sultana elçi göndererek bu durumu arz etmeye ve kendisinin de yakınlarıyla birlikte Kahire dışındaki bir mahalde gelecek cevabı beklemeye karar verdiğini aktarmaktadır.⁷⁷ Oysa bizzat Baybars el-Mansûrî, bu toplantıda yer almadığını, toplantının ardından aldıkları bu kararı huzura çağırarak kendisine ve Dimaşk'tan henüz dönmüş olan Bahadır Âs'a bildirdiklerini söylemektedir. Buna göre el-Melikü'l-Muzaffer Baybars el-Çâşnigîr tahttan feragat ettiğini, sabık sultanın tensibine göre Kerek, Hama veya Sahyûn'dan birine maiyetiyle birlikte yerleşmek istediğini ve gelecek cevabı Nil'in doğu sahilinde bulunan Itfih'te bekleyeceğini bu emirlere söylemiştir. 16 Ramazan 709 tarihinde Salı sabahı yola çıktıklarını belirten Baybars el-Mansûrî, kendilerinin ardından el-Melikü'l-Muzaffer Baybars el-Çâşnigîr'in bazı emîrler ve 700 civarında adamıyla bütün hazineleri ve binek hayvanlarını alarak Memlûk sarayından çıktığını da eklemektedir. Kısa bir sürede el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un huzuruna ulaştıklarını söyleyen Baybars el-Mansûrî, sultanın kan dökülmeden meselenin hallolmasından duyduğu memnuniyeti belirttiğini ve olumlu cevabı alarak derhal Kahire'ye döndüklerini söyler (25 Ramazan/26 Şubat). el-Melikü'l-Muzaffer Baybars el-Çâşnigîr'in ise sözleştikleri gibi Itfih'te beklediğini, el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un cevabını ilettikten sonra yine derhal Muhammed b. Kalavun'un yanına döndüklerini de eklemektedir.⁷⁸ Sonuçta

⁷⁶ Bk. Baybars el-Mansûrî 1998, s. 416-417; Baybars el-Mansûrî 1987, s. 197-200.

⁷⁷ Makrîzî 1956-1973, cilt II/1, s. 70.

⁷⁸ Bk. Baybars el-Mansûrî 1987, s. 201-203; ayrıca bk. Nüveyrî 1998, cilt XXXII, s. 147, 154.

Bir Devleti İçinden Tanımak: Memlûk Emîri Baybars El-Mansûrî'nin Askerî ve Siyasî Kariyeri

el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun Ramazan Bayramı'nda Kahire'ye gelerek üçüncü defa tahta çıkmıştır.

Baybars el-Mansûrî cülus merasiminin hemen ardından yine yollara düşecek ve aracılık görevine devam edecektir. Sultan gerekli düzenlemeleri yaptıktan sonra Baybars el-Çâşnigîr'in durumunu öğrenmek ve beraberinde götürdüğü hazineyi de geri almak için yine Baybars el-Mansûrî ve Bahadır Âs'ı görevlendirmiştir. Baybars el-Mansûrî derhal yola çıktıklarını, orta-güney Mısır'da ve Nil'in doğu tarafında bulunan İhmîm'de ona ulaştıklarını ve onu kötü bir vaziyette bulduklarını ifade eder. Kendisini hazineyi teslim konusunda ikna ettiklerini, belki bu sayede sultanın affına mazhar olacağını belirttiklerini de söyler. Baybars el-Çâşnigîr onlardan kendisine düşmanlarından emin olacağı bir yerin tahsisi ve emân verilmesi hususunda sultanla konuşmalarını rica etmiştir. Baybars el-Mansûrî bu konuşmaların ardından hazineyi eksiksiz teslim aldıklarını ancak Baybars el-Çâşnigîr'in adamlarının saldırısından da güçlükle kurtulduklarını ve Kahire'ye döndüklerini aktarır.⁷⁹ Baybars el-Çâşnigîr'in beraberinde götürdüğü sultan memlûkleri ve binek hayvanları ise kendisini terk edip sultana sığınan üç emîr tarafından Kahire'ye getirilmiştir.⁸⁰ Muasır tarihçi İbnü'd-Devâdârî (ö. 736/1336'dan sonra), muhtemelen kıdemli bir asker olan babasının sayesinde muttalî olduğu bilgilerle bu hadiseyi oldukça ilginç ayrıntılar da ekleyerek aktarır. Zira bu tarihinin babası kurnâs denilen (ç. Karânîs/karânîsa)⁸¹ memlûklerden olması hasebiyle orduda geniş bilgi kaynaklarına sahiptir ve hadisenin birinci muhatabı olan Baybars el-Çâşnigîr ile yakın ilişkileri bulunmaktadır.⁸² İbnü'd-Devâdârî'nin aktarımına göre, sultan tarafından Baybars el-Çâşnigîr'in yanına gönderilen Baybars el-Mansûrî ve Bahadır Âs, Sultan el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un ona karşı yumuşadığını, kendisine iyilikle muamele etmeyi düşündüğünü ve onu Sahyûn'a yerleştirmek istediğini bildirmişlerdir. Baybars el-Çâşnigîr sultana itaatten yana iken, memlûkleri hazineyle birlikte Hicaz üzerinden Yemen'e kaçma arzusundadırlar. Baybars el-Çâşnigîr'in bu iki emîre tâbi olduğunu gören memlûkler hem onu hem de bu iki emîri katledip hazineyle kaçmaya niyetlenmişlerdir. Bunu fark eden Baybars el-Mansûrî, Baybars el-Çâşnigîr'i uyarılmış ve hazineyi kendisine teslim etmeye ikna etmiş, bir gece vakti gizlice hazineyi yanına alarak kaçmayı başarmıştır. Sultanın yanına geldiğinde de durumu aktardığı gibi artık Baybars el-Çâşnigîr'den hayır gelmeyeceğini bildirecek sultanın bu emîre karşı iyi duygularının değişmesine sebep olmuştur. Bahadır Âs ise sultanı ikna ederek Baybars el-Çâşnigîr'in Sahyûn'a gönderilmesi kararının uygulanmasını sağlamıştır.⁸³ Bu noktada hem buradaki ilginç ayrıntıların hem de bu sıralarda 65 yaşlarında olan Baybars el-Mansûrî'nin

⁷⁹ Bk. Baybars el-Mansûrî 1987, s. 206-207.

⁸⁰ Nüveyrî 1998, cilt XXXII, s. 156; ayrıca bk. Baybars el-Mansûrî 1987, s. 211.

⁸¹ Kurnâs ve karânîs/karânîsa kelimeleri Memlûkler döneminde kıdemli/gedikli ve tecrübeli asker manasıyla kullanılan genelde ümera sınıfına giremeyen memlûkleri ifade etmek için kullanılan bir tabirdir. Bu dönemin sonlarına doğru sultan divanına kayıtlı olup yüksek maaşlar alan ve beşler emîri rütbesine denk sayılan "el-ecnâdü'l-karânîs" adıyla özel bir birlik de ortaya çıkmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ayaz 2019, cilt Ek 2, s. 25.

⁸² Bk. İbnü'd-Devâdârî 1960, cilt IX, s. 181 vd.

⁸³ İbnü'd-Devâdârî 1960, cilt IX, s. 195, 197-198.

gelişmelere vukûfiyeti ve engin tecrübesi ile sıkıntılı durumlardaki isabetli tutumunun altı çizilmelidir.

Konumuza dönülecek olursa Sultan Muhammed b. Kalavun'un üçüncü dönemi başladığında bu tür görevlerle aracılık vazifesi yapan Baybars el-Mansûrî, sultanın önemli görevlere atamalar yaptığı sırada tercih edilen ümera arasına girmiştir. Her ne kadar kendisi doğrudan zikretmese de Makrîzî'nin aktardığına göre o, daha önce uzun süre yürüttüğü devâdârlık vazifesine 2 Şevval 709 (5 Mart 1310) tarihinde tekrar atandı.⁸⁴ Yaklaşık bir ay sonra 5 Zilkâde'de (6 Nisan 1310) ise bu görevine mezâlim duruşmalarının yapıldığı Dârüladl'in nâibliği ve vakıflar nâzırlığı da (nezâretü'l-ahbâsi'l-mebrûre) ilave edildi.⁸⁵ Esasen bunlardan vakıflar nâzırlığı genelde devâdârların üstlendiği görevlendendi. Meşhur kâtip ve Memlûkler döneminin ansiklopedik eser müelliflerinden Kalkaşendî, hayır amaçlı cami, medrese, zaviye vb. yapılara ait vakıfları idare eden bu görevin bazen bizzat sultan bazen saltanat nâibi, genellikle de büyük devâdârlar tarafından yürütülen çok değerli bir makam olduğuna işaret eder.⁸⁶ Baybars el-Mansûrî'nin çağdaşı Nüveyrî'nin aktardığına göre bu görevlere ilaveten Seyfeddin Kalavun'un meşhur hastanesinin⁸⁷ nâzırlığı da yine onun uhdesine verilmişti.⁸⁸ Onun siyasi kariyerini kronolojik ve tam olarak aktarmak bakımından diğer kaynaklardan aktardığımız bu bilgilerin bir kısmını kendisinin de söylediği belirtilmelidir. Nitekim Baybars el-Mansûrî, sultanın ilk atamalarını aktarıırken övücü cümleler ve kendisinin sultanın babasının memlûkü olduğunu vurgulayan ifadelerle Dârüladl'in nâibliği ve vakıflar nâzırlığına tayin edildiğini söyler. Burada kullandığı "en-nazar 'ale'l-evkâfi'l-mebrûreti'l-Mansûriyye bi'd-diyâri'l-Mısriyye ve's-Şâmiyye" ifadesi, Nüveyrî'nin aktardığı bu görevlere ilaveten pek çok vakfı bulunan Seyfeddin Kalavun'un meşhur hastanesinin nâzırlığına atandığına dair kaydını da zımnen teyit etmektedir.⁸⁹

Baybars el-Mansûrî bahsedilen görevlerinin yanı sıra, kendi ifadelerine göre önceki dönemin muktedir emirlerinden Sallâr'ın Kahire'ye dönmesi için ikna edilmesinde de aracılık yapmıştır. Nitekim 710 (1310) senesinde sultan tarafından Sallâr'ı ikna etmek üzere gönderilen Baybars el-Mansûrî, görevinde başarılı olarak bu emîrin Kahire'ye dönmesini sağlamıştır. Baybars el-Mansûrî, Sallâr ile yaptığı konuşmaları da eserine almış ve onun aslında kendisini ölüme çağırdığını ifade eden sözlerine Hz. İsa'ya nispet edilen bir hikâyeye cevap vermiştir.⁹⁰ Kanaatimizce Baybars el-Mansûrî'nin bu görev için seçilmesinde, başka emîrlerin çabalarına ve yazışmalara rağmen onun başarılı olmasında hem bu emîrin Sallâr ile birlikte uzun süre yönetimde

⁸⁴ Bk. Makrîzî 1991, cilt II, s. 532.

⁸⁵ Makrîzî 1956-1973, cilt II/1, s. 75; ayrıca bk. Nüveyrî 1998, cilt XXXII, s. 157.

⁸⁶ Bk. Kalkaşendî 1963, cilt IV, s. 38.

⁸⁷ Kalavun'un hastanesi (Bîmâristânü'l-Mansûrî) hakkında bk. Abouseif 2001, cilt XXIV, s. 228-229.

⁸⁸ Nüveyrî 1997, cilt XXXIII, s. 183.

⁸⁹ Bk. Baybars el-Mansûrî 1987, s. 210.

⁹⁰ Baybars el-Mansûrî 1987, s. 214, 215-216; ayrıca bk. Nüveyrî 1998, cilt XXXII, s. 163; Makrîzî 1956-1973, cilt II/1, s. 88.

Bir Devleti İçinden Tanımak: Memlûk Emîri Baybars El-Mansûri'nin Askerî ve Siyasî Kariyeri

bulunmasının hem de bu ikisinin Mansûriyye memlûklerinden olmalarının,⁹¹ başka bir ifadeyle hoşdâşiyye⁹² ilişkilerinin de önemli rolü bulunmaktadır.

Sultan el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un güvenini kazanmış olan Baybars el-Mansûri, nihayet 17 Cemaziyelevvel 711 (1 Ekim 1311) tarihinde devletin sultanlıktan sonraki en üst makamı olan Kahire (Mısır) saltanat nâibliği vazifesine tayin edildi.⁹³ Baybars el-Mansûri, *et-Tuhfetü'l-Mülûkiyye*'de bu göreve tayin edilmesini söz konusu sene Cemaziyelevvel ortalarında selefi olan emîri görevden alıp tutuklanan sultanın, “babasının ve kendisinin sadık adamı ve nimetlerinin kölesi olan bu kitabın yazarını saltanat nâibi tayin ettiği” şeklindeki ifadelerle zikreder. Kendisine verilen değerli hil'atı, kıymetli incilerle kaplanmış kuşağı ve kılıcı, hediye edilen cins atı süslü ifadelerle anlatır, ayrıca iktânın artırıldığını ve pek çok vergiden muaf tutulduğunu da ekler.⁹⁴ Makrîzî ise bu tayinin bir gün sonra gerçekleştiğini ve affını istirham etmesine rağmen bu talebi kabul edilmeyen Baybars el-Mansûri'nin hil'at giydirilerek görevine başlatıldığını kaydeder.⁹⁵ Oysa Baybars el-Mansûri yukarıda bahsedilen eserinde görevden affını istediği şeklinde ifadeler kullanmadığı gibi aksine bu atamadan duyduğu memnuniyeti açıkça söyler.

Memlûkler döneminde bu tür terfilerin makûs kaderi ve sonucu Baybars el-Mansûri'yi de beklemektedir. Zira özellikle el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un üçüncü saltanatı, her ne kadar devletin ikbal dönemi olarak kabul edilmekteyse de aynı zamanda bu sultanın geçmiş iki saltanatındaki acı tecrübeleri neticesinde aşırı vehimli ve temkinli bir tutum takınması sebebiyle emirler ve devlet görevlilerinin kolayca azledildiği, hapsedildiği hatta katledildiği bir devredir.⁹⁶ Saltanat nâibliğine böylesine muhataralı bir dönemde atanan Baybars el-Mansûri, çok geçmeden 2 Rebûlâhir 712 (7 Ağustos 1312) tarihinde azledildi.⁹⁷ Tutuklanarak hapse atılan Baybars el-Mansûri'nin böyle bir muameleye maruz kalmasının sebebi, sultanın ondan şüphelenmesiydi. Zira bu sıralarda kendisine isyan eden bir emîre meyleden başka emîrler olduğu istihbaratını alan Sultan Muhammed b. Kalavun hem Baybars el-Mansûri

⁹¹ Sallâr, el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddin Kalavun'un memlûklerinden. Bk. Nüveyri 1998, cilt XXXII, s. 163-164.

⁹² Memlûkler döneminde, memlûkler arasındaki ilişkiler, kendilerini satın alıp yetiştiren ve baba gibi kabul edilen efendilerini ifade eden “üstâziyye” ve aynı üstâdın memlûkleri olmaları bakımından kardeşlik olarak nitelendirdikleri “hoşdâşiyye” kavramları çerçevesinde şekilleniyordu. Hoşdâş kelimesi bazen hocdâş olarak da ifade edilirken, aynı efendinin hizmetindeki arkadaş anlamında kullanılmaktaydı. Hoşdâşlar da kendi aralarında ağabey anlamında “ağa” ve küçük kardeş manasına gelen “ini” şeklinde hiyerarşik bir taksimat yapıyorlardı. Hoşdâşlık son derece kuvvetli bir bağ olup, sultanların tahta çıkmasından, hal' edilmesine kadar birçok hadisede önemli rol oynuyordu. Bu kavramlarla ilgili geniş bilgi için bk. Abdürrâzık 1976, cilt XXIII, s. 155 vd.; Ayaz 2020, cilt Ek 1, s. 562-563.

⁹³ Bk. Yûnîni 2007, cilt II, s. 1440; Nüveyri 1998, cilt XXXII, s. 175.

⁹⁴ Baybars el-Mansûri 1987, s. 227, 228.

⁹⁵ Bk. Makrîzî 1991, cilt II, s. 532; Makrîzî 1956-1973, cilt II/1, s. 103.

⁹⁶ Bu dönem için bk. Ayaz 2022, s. 41-42.

⁹⁷ Bk. Makrîzî 1991, cilt II, s. 533.

hem de dönemin Şam saltanat nâibini tutuklamak için fırsat kolluyordu.⁹⁸ Esasen sultanın o ve başka emîrleri görevden alıp tutuklatması için belirli bir sebep bulunması da gerekmiyordu. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi ümera sınıfına kolayca güvenmeyen sultan, ilk iki saltanatında yaşadığı tecrübeleri unutamıyordu. Nitekim dönemin Halep saltanat nâibi olan Esendemir Gürcü'nün (ö. 711/1311) tutuklanıp Kahire'ye getirilmesinden sonra sultanla yaptığı dolaylı konuşma sultanın meseleye yaklaşımını ortaya koyar mahiyettedir. Makrîzî'nin aktardığına göre, Esendemir Gürcü sultana hangi sebeple tutuklandığını aracılar vasıtasıyla sormuştur. Sultan da "Senin bir suçun yok fakat seni göreve gönderirken bana Ey Hond, sana tavsiyem yönetimde bir tane bile kebeş (reis, büyük adam) bırakma, kendi memlûklerini yetiştir ve buralara yerleştir demiştin, artık benim yanımda senden başka kebeş kalmadı." cevabını vermiştir.⁹⁹

Anlaşıldığı kadarıyla Sultan el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun, önceki dönemin büyük emîrlerini geçici bir süre yakınında tutup istihdam ettikten sonra devreden çıkarmayı bir siyaset hâline getirmiştir. Nitekim ele geçirdiği ilk fırsatta da Baybars el-Mansûrî ve zikri geçen ümerayı tutuklatarak hapse attırmıştı. Baybars el-Mansûrî ile birlikte tutuklanan diğer emîrler hapsedilmek üzere İskenderiye'ye gönderilirken, o Memlûk sarayı Kal'atülcebel'de tutuldu.¹⁰⁰ Aynı'nin naklettiği kayıp kısımlarda Baybars el-Mansûrî kendi tutuklanışını tarih vererek (2 Rebîülâhir 712/7 Ağustos 1312) anlatır ve yaklaşık iki ay Kal'atülcebel'de kaldıktan sonra Kerek'e gönderildiğini söyler.¹⁰¹ Muasır sayılabilecek tarihçi ve müfessir İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) nakline göre Baybars el-Mansûrî, Kerek Kalesi'ndeki bir burçta hapsedilmiştir.¹⁰² Yine *Zübdetü'l-fikre*'nin ek kısmında Aynı'den nakledilen kayda göre Baybars el-Mansûrî, tam 5 sene iki ay hapiste kaldıktan sonra çıkarılmış, bir süre orada kaldıktan sonra (kendi ifadesiyle "eyyâmen") sultanın davetiyle 18 Cemaziyelâhir 717 (28 Ağustos 1317) tarihinde Kahire'ye dönmüştür. Evinde kalması ve sultan huzurunda hizmete katılmasına gerek olmadığına dair talimattan kısa bir süre sonra tekrar yüzler emîrliği payesi verilerek faal emîrliğe dönmesine müsaade edilmiştir.¹⁰³ Nüveyrî, onun 2 Cemaziyelâhir 717 (12 Ağustos 1317) tarihinde hapisten çıkarıldığını belirterek tam tarih verir.¹⁰⁴ Dolayısıyla Baybars el-Mansûrî'nin hapisten çıktıktan sonra Kerek'te geçirdiği süre, Kahire'ye 18 Cemaziyelâhir'de geldiğine göre ve aradaki mesafe de düşünüldüğünde oldukça kısa olmalıdır. Bu noktada onun hapisten çıkarılması konusunda dönemin saltanat nâibi ve Sultan Muhammed b. Kalavun'un yakın adamı

⁹⁸ Bk. Nüveyrî 1998, cilt XXXII, s. 197.

⁹⁹ Makrîzî 1956-1973, cilt II/1, s. 94. İleri gelen bir memlûk emîrinin siyâsî kariyerine odaklanmakla birlikte, Sultan el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un üçüncü saltanat döneminde takip ettiği şüpheli ve intikamcı politikayı ele alan yakın tarihli bir çalışma için bk. Uzun 2023, s. 649-670.

¹⁰⁰ Bk. İbnü'd-Devâdârî 1960, cilt IX, s. 243.

¹⁰¹ Baybars el-Mansûrî 1998, s. 430 (Aynı, *'İkdü'l-cümân*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi böl., Arap. Yazm. nr. 2393, s. 389'dan naklen).

¹⁰² İbn Kesîr ts., cilt XIV, s. 67.

¹⁰³ Bk. Baybars el-Mansûrî 1998, s. 431 (Aynı, *'İkdü'l-cümân*, nr. 2394, vr. a-b'den naklen); ayrıca bk. Makrîzî 1956-1973, cilt II/1, s. 172.

¹⁰⁴ Nüveyrî 1998, cilt XXXII, s. 252.

Bir Devleti İçinden Tanımak: Memlûk Emîri Baybars El-Mansûri'nin Askerî ve Siyasî Kariyeri

Ergun en-Nâsîrî'nin (ö. 731/1330) yaptığı aracılığın önemli rolü olduğu da belirtilmelidir.¹⁰⁵

Zübdetü'l-fikre'nin nâşiri Richards, onun yeniden yüzler emîrliği rütbesine atanmasını, muhtemelen Makrîzî'nin biyografi eseri *el-Mukaffâ*'dan¹⁰⁶ ve mezkûr ek kısımdaki Aynî nakillerinden hareketle Hicrî 718 yılında gerçekleşmiş olarak zikreder. Oysa Makrîzî kronolojik eseri *es-Sülûk*'te hem Kahire'ye dönüşünü hem de yüzler emîrliğine atanmasını 18 Cemaziyelâhir 717 (28 Ağustos 1317) civarında tarihlendirir. Muhtemelen Richards, Makrîzî'nin biyografi eseri *el-Mukaffâ*'daki ifadelerinin karmaşıklığı veya bizzat Makrîzî'nin iki eserinde farklı bilgiler vermesi sebebiyle yanılmıştır. Esasen Makrîzî, Baybars el-Mansûri'nin hapsedildiği yeri *es-Sülûk*'te Kerek olarak kaydederken¹⁰⁷ *el-Mukaffâ*'da burayı zımnen İskenderiye olarak zikreder.¹⁰⁸ Makrîzî'nin onun ataması ile alakalı karışıklığa sebep olan rivayetine gelince tarihçi *el-Mukaffâ*'da Baybars el-Mansûri'nin 18 Cemaziyelâhir 717 (28 Ağustos 1317) tarihinde Kahire'ye döndüğünü ifade ettikten sonra bu emîrin seksenler emîrliğiyle (yüzler emîrliği kastedilmekte) taltif edildiğini, kendisine hil'at verildiğini, 718 senesinde de re'sü'l-meysere¹⁰⁹ denilen kıdemli emîrlerin şeref makamına oturmaya başladığını belirtir. Muasır tarihçi Nüveyrî de, Baybars el-Mansûri'nin hapisten çıkarılması ve yüzler emîrliği ile taltifini Cemaziyelâhir 717 (Ağustos 1317) olarak tarihlendirdiği gibi "re'sü'l-meysere"de oturmasını da aynı tarihlerde gerçekleşmiş olarak kaydeder.¹¹⁰ Baybars el-Mansûri'den bir asırdan fazla bir süre sonra yaşayan Memlûkler dönemi Türk tarihçilerinden İbn Tağrıberdî'nin (ö. 874/1470) meşhur "Kultü: ben derim ki...) ifadesiyle aktardığı bilgilerden şeref unvanı olan "re'sü'l-meysere"nin tarihî gelişimi ve önemi anlaşılmaktadır. İbn Tağrıberdî, Baybars el-Mansûri'nin vefatı ve hayatıyla ilgili bilgileri zikrettiği kısımda "re'sü'l-meysere" (o, bu eserinde "re'sü'l-meymene" ifadesini kullanır) meselesini açıklar. Buna göre, ümeradan Mısır'a gelişi önce onların (kadîmü hicre/kadîmü'l-hicre) bütün emîrlerin fevkinde oturması eskiden beri sürdürülen bir teamüldür. İbn Tağrıberdî kendi döneminde yaygın olan ve bilinen "emîr kebîr" veya

¹⁰⁵ Bk. Makrîzî 1991, s. 533; İbn Hacer 1997, s. 301.

¹⁰⁶ Bk. Makrîzî, 1991, s. 533.

¹⁰⁷ Makrîzî 1956-1973, s. 172.

¹⁰⁸ Makrîzî 1991, s. 533. Meşhur muhaddis ve tarihçi İbn Hacer de (ö. 852/1449) biyografi eserinde Baybars el-Mansûri'nin hapsedildiği yeri İskenderiye Hapishanesi olarak kaydeder (İbn Hacer 1997, s. 301).

¹⁰⁹ Bu makam bir şeref unvanıdır. Memlûkler dönemi müessese eserlerinde el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun döneminde, en önemli resmî meclis (el-mevkib) olan mezalim toplantılarındaki protokol açıkça kaydedilmiştir. Buna göre Dârüladl'de düzenlenen mezâlîm oturumlarında sultanın sağma başkadılar, soluna da sır kâtibi gibi sivil bürokratlar otururdu. Sultanın sağ ve sol tarafında çeşitli görevleri olan memlûkleri ayakta beklerlerdi. Yine yaklaşık 15 zira mesafede (ortalama bir zira 50 cm kabul edilirse mesafe 7-8 metre olmalıdır) meşveret ümerası adı verilen yaşça büyük yüzler emîrleri otururdu. Bunlardan resmî vazifesi olanlar yine ayakta beklerdi. Bk. İbn Fazlullah el-Ömerî 1985, s. 36-37; Kalkaşendî 1963, cilt IV, s. 44. Dolayısıyla hapisten çıktığı süreçte 72 yaşlarında olan Baybars el-Mansûri meşveret ümerasına dâhil edilmiş ve sol tarafta oturan emîrlerin başı kabul edilmiş olmalıdır.

¹¹⁰ Nüveyrî 1998, cilt XXXII, s. 252.

“atabekü’l-asâkir”¹¹¹ unvan ve makamlarının Baybars el-Mansûrî’nin zamanında bulunmadığını, bu sebeple “re’sü’l-meysere” gibi şeref unvanlarının kullanıldığını belirtir.¹¹² Bu noktada İbn Tağrıberdî’nin Mısır’a memlûk olarak geliş/getiriliş için, önce olanlar anlamında kullandığı “kadîmü hicre/kadîmü’l-hicre” tabirini de değerlendirmek gerekir. Memlûk emîrleri, Baybars el-Mansûrî’nin de daha *Zübdetü’l-fikre*’nin başlarında ifade ettiği gibi Türklerin Mısır’a getirilişlerini iman nimetine kavuşmak olarak görmektedirler.¹¹³ Dolayısıyla Türkistan coğrafyasında putperest veya başka din mensubu iken bir memlûk olarak Mısır’a getirilmelerini; ailelerinden koparılmak ve yurtlarından edilmek değil, bir anlamda Hz. Peygamber’in Müslümanları korumak ve İslâmiyet’in daha da yaygınlaşmasını sağlamak için gerçekleştirdiği Medine’ye hicret etmek gibi saymaktadırlar.

Baybars el-Mansûrî, serbest bırakıldıktan sonraki süreçte re’sü’l-meysere olarak kazandığı şeref makamı ile artık görüşlerine başvurulana ve hürmet edilen emekli bir emîr konumuna gelmiştir. Muhtemelen siyâsî gelişmelere karışmadığından dönemin kronolojik eserlerinin konusu olmaktan da çıkmıştır. Bu sebeple vefatına kadar geçen yaklaşık 8 yıllık süreçle ilgili Makrîzî’nin bahsi geçen Hicrî 723 senesinde hacca gittiğine dair kaydının dışında bir bilgiye rastlanmamaktadır. Makrîzî, *es-Sülûk*’te onun 11 Şevval 723 (13 Ekim 1323) tarihinde, beraberinde kalabalık bir hacı grubuyla Kahire’den yola çıktığını kaydeder.¹¹⁴ Dolayısıyla Baybars el-Mansûrî, vefat ettiği 725 (1325) senesinde, ancak bu münasebetle kronolojik ve biyografik eserlerde konu edilecektir. Bu büyük emîr hapisten çıktıktan sonra muhtemelen kendisini ilmî çalışmalara vermiş ve zahidane bir hayat sürmüştür. Onun 25 Ramazan 725 (4 Eylül 1325) Çarşamba gecesi sabaha karşı vefat ettiği kaydedilmektedir.¹¹⁵ Cenaze merasimine dönemin saltanat nâibiyle ümeranın iştirak ettiği ve Kal’atülcebel’in dış kısmında inşa ettirmiş olduğu medresesinde defnedildiği de aktarılmaktadır.¹¹⁶ Vefatından sonra uhdesindeki iktâ’ın 50 memlûk olan kısmı dönemin büyük üstâdârı¹¹⁷ Moğoltay el-Cemalî’ye (ö. 732/1331) tahsis edilerek yüzler emîrliği rütbesine terfi ettirilmiştir. Aynı şekilde kalan kısım da bir onlar emîrine verilerek rütbesi kırklar (tabilhâne) emîrliğine yükseltilmiştir. Baybars el-Mansûrî’nin vefatıyla boşalan re’sü’l-meysere makamına da meşhur kıdemli emîrlerden İzzeddin

¹¹¹ Bu unvanlarla ilgili bk. Ayaz 2022, s. 104.

¹¹² Bk İbn Tağrıberdî 1956, cilt IX, s. 264.

¹¹³ Bk. Baybars el-Mansûrî 1998, s. 2, 4, 5, 71.

¹¹⁴ Makrîzî 1956-1973, cilt II/1, s. 250.

¹¹⁵ Nüveyrî 1997, cilt XXXIII, s. 183; Makrîzî 1991, cilt II, s. 533; krş. İbnü’d-Devâdârî 1960, cilt IX, s. 319 (15 Ramazan’da vefat ettiğini belirtir).

¹¹⁶ Safedî 1998, cilt II, s. 80; krş. Makrîzî 1991, cilt II, s. 533.

¹¹⁷ Üstâdârlık (saray ağalığı) askerlerin yürüttüğü önemli vazifeler arasındadır. Üstâdâr saraydaki mutfak ve şarabhâne gibi sultana ait daireler, buralardaki görevliler ve saray hizmetçilerini idare etmekle yükümlü olan görevli idi. Sayıları zamanla artan üstâdârların, *büyük üstâdâr* denilen bir başkanları bulunurdu. Bureî Memlûkler dönemini başlatan el-Melikü’z-Zâhir Berkuk (birinci saltanatı: 784-791/1382-1389, ikinci saltanatı: 792-801/1390-1399), zamanında sultan memlûklerinin giderlerinin karşılanması ve hâs emlâkin idaresini üstlenen “ed-Dîvânü’l-Müfred” isimli dairenin kurulması ve başına üstâdârın getirilmesi ile bu görevin önemi daha da artmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ayaz 2008.

Bir Devleti İçinden Tanımak: Memlûk Emîri Baybars El-Mansûri'nin Askerî ve Siyasî Kariyeri

Aydemir el-Hatîrî (ö. 737/1337) getirilmiştir.¹¹⁸ Ayrıca onun memlûkleri ve hizmetçileri azat edilmiş, atları da ümeraya bölüştürülmüştür.¹¹⁹ Hâl tercümesini aktaran tarihçilerin büyük kısmı onun öldüğü sırada 80 yaşında olduğunu kaydederler.

Bu noktada Baybars el-Mansûri'nin hanımı ve çocuklarının olup olmadığı meselesine de kısaca temas edilmelidir. Memlûkler döneminde eser kaleme almış ulema veya ümera sınıfından tarihçilerin ekseriyeti şahsî hayatlarındaki doğum tarihleri, anne-babalarının vefatı, çocuklarının doğumu veya ölümü gibi gelişmelere eserlerinde yer verirler. Baybars el-Mansûri de kendisiyle alakalı birçok gelişmeye tarih eserlerinde işaret etmiştir. Ne var ki, bu eserlerde evliliği veya çocukları hakkında herhangi bir kayda yer vermemiştir. Onun biyografisini veren kaynaklar da bu konuya temas etmemiştir. Esasen Memlûk tarihçileri, biyografisini aktardıkları özellikle büyük emîrlerin, hanımları olmasa da çocuklarından mutlaka bahsederler. Bilhassa kıdemli ümeranın erkek çocuklarının ilmî veya askerî kariyerleri ve akıbetleri tarihçilerin ilgi alanlarındandır. Bunlardan hareketle Baybars el-Mansûri'nin hiç evlenmediği düşünülebilir. Ayrıca vefatından sonra şahsî mallarının dağıtılması da bu düşünceyi teyit etmektedir.

Şahsiyeti ve İlmî Kişiliğine Dair

Baybars el-Mansûri, siyasî, askerî görevleri, ilmî kişiliği gibi özelliklerinin yanında dindarlığı, yardımseverliği, hayır eserleri inşa ettirmesi vb. güzel ahlâkî yönleriyle de anılmış ve takdir edilmiştir. Neredeyse hayatından bahseden bütün tarihçiler onun güzel şahsiyeti ve dindarlığıyla askerî aristokrasi içerisindeki seçkin ve önemli konumuna işaret etmiştir. Tarihçiler onun beş vakit namazını cemaatle eda ettiğini, gecelerini namaz kılarak ve Kur'ân okuyarak ihya ettiğini, gündüzlerini ise hadis dinleyip ilmî araştırmalar yaparak geçirdiğini belirtir. Seher vakti evinden çıkarak insanlara gizlice yardımda bulunduğunu da eklerler.¹²⁰ Dönemin Hıristiyan tarihçilerinden ve Baybars el-Mansûri'nin muasırlarından Mufaddal b. Ebü'l-Fedâil, (ö. 759/1358), onun fakir ve sâlih kimselere olan düşkünlüğüne işaret eder.¹²¹ Bu hayırseverliği onun Kal'atülcebel'in kapılarından Bâbüzüveyle yakınlarındaki Süveykatülzizzi denilen mahalde¹²² Hanefîler'in eğitim aldığı ve vakıflar tahsis ettiği Devâdâriyye Medresesi olarak bilinen bir medrese inşa ettirmesini de beraberinde getirmişti.¹²³ Onun önemli özellikleri arasında gıybetten kaçınması, iffetliliği ve güler yüzlülüğü de sayılmaktadır.¹²⁴

¹¹⁸ Nüveyrî 1997, cilt XXXIII, s. 183-184; Makrîzî 1956-1973, cilt II/1, s. 269.

¹¹⁹ Safedî 1998, cilt II, s. 80.

¹²⁰ Makrîzî 1991, cilt II, s. 533; İbn Hacer 1997, cilt I, s. 301.

¹²¹ Mufaddal b. Ebü'l-Fedâil 1973, s. 33 (Arapça kısım).

¹²² Bk. Makrîzî ts., cilt II, s. 106-107.

¹²³ İbn Habîb 1982, cilt II, s. 158; Makrîzî 1991, cilt II, s. 533; İbn Tağrıberdî 1956, cilt IX, s. 263.

Memlûkler döneminde ümera başta olmak üzere devlet adamlarının medrese vb. eğitim müesseseleri inşa ettirmek konusunda yarıştıkları bilinmektedir. Bu devrede inşa edilen medreselerin önemli bir kısmının ümera tarafından inşa ettirildiği ve bunların banileri olan emirlerin adıyla anıldığını da belirtmek gerekir. Memlûk medreseleri hakkında bk. Düzenli 2019.

¹²⁴ Makrîzî 1991, cilt II, s. 534.

Baybars el-Mansûrî hem devletteki önemli görevleri sayesinde kazandığı tecrübesiyle hem de güzel ahlakla bezenmiş âlim kişiliğiyle büyük itibar sahibi bir emîrdir. Son derece otoriter ve yakını olan ümeraya karşı dahi aşırı sert tavırlarıyla bilinen Muhammed b. Kalavun gibi bir sultanın gözünde de aynı konuma sahipti. Sultan ona karşı büyük saygı gösteriyor ve huzura girdiğinde ayağa kalkarak Baybars el-Mansûrî'yi oturtuyordu.¹²⁵ Bununla da yetinmeyen sultan ona hitaben “otur, sen bunlardan (huzurdaki ümerayı kastediyor) daha büyük ve daha asilsin” şeklinde ifadeler kullanıyordu.¹²⁶ Bu son rivayeti, Baybars el-Mansûrî'nin çağdaşı olan ve Sultan Muhammed b. Kalavun döneminde önemli bürokratik vazifeler yürüttüğünden böyle resmî toplantılara şahitlik eden Safedî'nin (ö. 764/1363) aktarmış olduğunu da belirtmek gerekir. Bu noktada Baybars el-Mansûrî'nin kişiliği ve devletteki önemli konumuyla sahip olduğu bu itibara dair İbn Tağrıberdî'nin söylediklerine işaret edilmelidir. İbn Tağrıberdî, övgüler düzdüğü Baybars el-Mansûrî'nin hayatıyla ilgili nakillerinin sonunda meşhur kültü ifadeyle şu keskin sözleri söyler: “o, bilgisi, fazileti, aklı, cömertliği, siyasî kabiliyetiyle bu övgüler ve daha fazlasına layıktır. Onlar, o zamanki emîrlere günümüzdeki âciz inekler gibi değildi, gerçekten emîr idiler.”¹²⁷

Baybars el-Mansûrî, parlak askerî-siyasî kariyeri ve övgüyle anılan şahsiyetinin yanı sıra bazı sahalarda değerli eserler kaleme alan döneminin önemli tarihçileri ve âlimlerinin de arasındadır. Biyografisini aktaran Memlûk tarihçileri, onun özellikle tarih eserlerini kaleme alırken Hıristiyan kâatibi Şemsürriâse İbn Keber (ö. 720'den sonra) ve başkalarından yardım aldığını da belirtirler.¹²⁸ Nüveyrî, onun meşhur eseri *Zübdetü'l-fikre*'yi telif ederken, başlangıç aşamalarında kâatibinden yardım aldığını kaydederek bu durumu tasrih eder. Bahsi geçen biyografi kaynaklarında söz konusu *Zübdetü'l-fikre*'nin 11 cilt tuttuğu nakledilmektedir. Ancak bu kaynaklardan birinin müellifi ve Baybars el-Mansûrî'nin muasırı meşhur münşi ve tarihçilerden Safedî ile ondan naklettiği anlaşılan İbn Hacer, eserin 25 cilt olduğunu belirtirler.¹²⁹ Memlûk tarihi açısından ehemmiyet arz eden *Zübdetü'l-fikre fî târihi'l-Hicre* adlı umumî tarihi, onun hayatını kaleme alırken temel aldığımız kaynaktır. Bu eserin daha önce ifade edildiği gibi onlarca ciltten müteşekkil olduğu belirtilmekteyse de günümüze ancak birkaç cildi ulaşmıştır. Bunlardan 650-709 (1252-1309) seneleri arasını ihtiva eden IX. cilt, Donald S. Richards tarafından neşredilmiştir. Memlûk muhaddis ve tarihçilerinden Sehâvî'nin (ö. 902/1497) ifadelerine göre onun döneminde bu eserin tamamı Müeyyediyye Medresesi¹³⁰

¹²⁵ Safedî 1991, cilt X, s. 352; İbn Hacer 1997, cilt I, s. 301; İbn Tağrıberdî 1956, cilt IX, s. 263.

¹²⁶ Safedî 1998, cilt II, s. 81.

¹²⁷ Bk. İbn Tağrıberdî 1985, cilt III, s. 478.

¹²⁸ Nüveyrî 1997, cilt XXXIII, s. 183; Safedî 1998, cilt II, s. 80; Safedî 1991, cilt X, s. 352; Makrîzî 1991, cilt II, s. 533; İbn Hacer 1997, cilt I, s. 301; İbn Tağrıberdî 1985, cilt III, s. 477.

¹²⁹ Bk. Safedî 1998, cilt II, s. 80; İbn Hacer 1997, cilt I, s. 300. İbn Hacer'in mümtaz talebesi, muhaddis ve tarihçi Sehâvî de (ö. 902/1497), kuvvetle muhtemel hocasından naklen eserin 25 cilt olduğunu belirtir (Sehâvî ts., s. 311). Sehâvî, kendisinin yaşadığı dönemde bu eserin bütün ciltlerinin bir medrese ile bir kütüphanede mevcut olduğunu da kaydeder.

¹³⁰ el-Medresetü'l-Müeyyediyye, Memlûk sultanı el-Melikü'l-Müeyyed Şeyh el-Mahmûdî (815-824/1412-1421) tarafından yaptırılan cami kompleksinin içinde yer alan Bâbüzüveyle civarındaki medresedir. Bu medresede hadis hocalığı da yapmış olan Makrîzî, söz konusu

Bir Devleti İçinden Tanımak: Memlûk Emîri Baybars El-Mansûrî'nin Askerî ve Siyasî Kariyeri

ile bir kütüphanede mevcuttu. Yine Aynî ve İbn Tağrıberdî gibi 9. (15.) yüzyıl tarihçilerinin atıfları da bu eserin o dönemdeki tam hâliyle mevcudiyetini ortaya koyan belgelerdir.

Richards'ın neşrettiği cilt kronolojik olarak Hicrî 650 senesinden başlamaktaysa da Baybars el-Mansûrî eserin mukaddime kısmında özet bir şekilde Memlûk Devleti'nin kuruluşundan bahseder. O, bu mukaddime devleti kuran Türk memlûklerin Kıpçak (Türkistan/Orta Asya) havzasından Moğol istilası sebebiyle ayrılmak zorunda kaldıklarını, bir kısmının katledildiğini bir kısmının da esir edildiğini belirtir. Bunların Eyyûbî Devleti'nin son zamanlarına doğru Mısır ve Şam bölgelerine getirilerek sultanlara satıldığını belirten Baybars el-Mansûrî, bu Türklerin ailesinden ve memleketinden ayrılmak, köle olarak satılmak gibi sıkıntılara karşılık Allah tarafından imana nail olmakla mükâfatlandırıldığını söyler.¹³¹ Bu bilgilerden de anlaşıldığı gibi eser Memlûk Devleti'nin kuruluşuyla alakalı çalışmalar için ilk elden kaynak hüviyetindedir. Siyasî olaylara geniş yer veren Baybars el-Mansûrî'nin hâl tercümelerinden (vefeyât) çok az bahsettiği görülmektedir. Bununla birlikte vefeyât kısmında nispeten uzunca bahsettiği şahıslara da rastlanmaktadır. Ancak bunların da genellikle ulema sınıfına mensup ya da tasavvuf ehlinde şahıslar olduğu anlaşılmaktadır.¹³² Baybars el-Mansûrî, haricî gelişmelere oldukça geniş yer ayırır. Özellikle Moğollarla alakalı tafsilatlı bilgi verir. Moğolların kurduğu muasır İlhanlı veya Altın Ordu/Orda (1241-1502) devletlerinde meydana gelen saltanat değişimleri, iç mücadeleler ve sultanların Müslüman oluşu gibi neredeyse bütün önemli gelişmeleri aktarır. Aynı şekilde muasır ve komşu olan Haçlı devletçikleriyle yapılan savaşlar, anlaşmalar gibi konularda tafsilatlı malumat verir.

Baybars el-Mansûrî'nin 711 (1312) yılında sona eren ve *Zübdetü'l-fikre*'nin muhtasarı olduğu belirtilen *et-Tuhfetü'l-mülûkiyye fi'd-Devleti't-Türkiyye* adlı, bu çalışmada bizim çokça yararlandığımız diğer eserinden de bahsedilmelidir. Eserin nâşiri olan Abdülhamid Sâlih Hamdân, onun muhtasar değil, ayrı bir eser olduğu kanaatinde. ¹³³ Memlûk araştırmacısı Donald Presgrave Little ise *et-Tuhfetü'l-mülûkiyye*'nin, *Zübdetü'l-fikre*'nin basit bir muhtasarı olmadığını, bazı teferruat bilgiler bakımından asıl eserden ileri bir noktada olduğunu örneklerle izah eder.¹³⁴ Eserde önemli bir ilave de Memlûk Devleti'nin kurulmasından hemen önce gerçekleşen 7. Haçlı Seferi ile Memlûkler'in bu sefere karşı büyük bir mücadele¹³⁵ sergileyerek Haçlılar'ın komutanı Fransa kralı IX. Louis'yi (1226-1270) esir almasından bahsedilmesi ve bu Haçlı komutanı hakkında yazılmış bir şiirin kaydedilmesidir. Bu kısımda, *Zübdetü'l-fikre*'de bulunmayan Mısır'daki son müstakil Eyyûbî sultanı el-Melikü'l-Muazzam Turan Şah'a da (647-648/1250) kısa bir yer ayrıldığına ve burada

---

külliyenin inşa hikâyesini uzunca bir şekilde anlatmaktadır. Bu külliye'nin içinde çok sayıda kitabın bağışlandığı zengin bir kütüphane de bulunmaktadır. Bk. Makrîzî ts., s. 328-330.

¹³¹ Baybars el-Mansûrî 1998, s. 2-5.

¹³² Bk. Baybars el-Mansûrî 1998, s. 213-214, 265, 291, 312, 362, 409.

¹³³ Baybars el-Mansûrî 1987, s. 13.

¹³⁴ Little 1970, s. 6-7.

¹³⁵ Doğrudan 7. Haçlı Seferi ve bu sefer karşısında memlûklerin verdikleri mücadelelere ayrıca tüm bunların Memlûk Devleti'nin kuruluş sürecindeki tesirine için bk. Uzun 2020, s. 727-46.

onun liyakatsizliğinden bahsedildiğine¹³⁶ işaret edilmelidir. Eserin başka önemli özellikleri bulunduğunu ve *Zübdetü'l-fikre* ile birlikte okunmasının yararlı olduğunu da ifade etmek isteriz. Yine Baybars el-Mansûrî'ye ait kabul edilen ve *Zübdetü'l-fikre*'nin muhtasarı olduğu ileri sürülen *Muhtârü'l-ahbâr*¹³⁷ isimli bir eser ile Sehâvî'nin kaydettiği ve Baybars el-Mansûrî'ye ait bir halifeler tarihi olduğunu ifade ettiği, ciltler tutan *el-Letâif fi ahbâri'l-halâif* adlı esere de işaret etmek gerekir.

Bu noktada Baybars el-Mansûrî'nin yoğun bir askerî ve siyasî kariyer sırasında oldukça değerli ve muteber tarih eserleri kaleme almasına dair birkaç hususa daha temas edilmelidir. Öncelikle Memlûkler döneminde Baybars el-Mansûrî ve muasırı Hama meliki Ebü'l-Fidâ (ö. 732/1331)¹³⁸ dışında bu düzeyde bir devlet adamının tarih eseri kaleme almasının başka bir örneğine rastlamadığımızı belirtmeliyiz. Bu düzeydeki devlet adamlarının tarihe bu ölçüde ilgi duyması kişisel meraklarının yanı sıra Memlûk toplumunun tarih sahasına gösterdiği büyük rağbetle de ilişkilidir. Memlûk toplumu, kendilerinden her açıdan farklı olan askerî elitin hayatına daima büyük ilgi duymuş, bu sebeple fakîhinden muhaddisine, sahafından devlet adamına kadar her kesimden insan tarih eseri kaleme almıştır.¹³⁹ Muhtemelen Baybars el-Mansûrî'yi tarih eseri yazmaya teşvik eden unsurların başında, kişisel ilgisinin yanında bu toplumsal talep de gelmektedir. Ancak onun kâtiplik mesleğini gerektiren devâdârlık görevini uzun yıllar yürüttüğü hatta “ed-devâdâr” kelimesinin onun nisbesi hâline geldiği de unutulmamalıdır. Onun bu vazifeyi yürütürken tarihçilerin ana malzemesi olan devletin bütün diplomatik belgelerine muttalî olması da tarih eserleri kaleme almasının önemli gerekçeleri arasında yer alıyor olmalıdır. Dolayısıyla onun hem uzun devâdârlık yıllarında mesleği gereği hem de beş seneyi geçen hapis dönemi ve sonrasındaki yaklaşık 8 yıllık uzlet süreci söz konusu eserlerini yazacak imkânı sağlamıştır. Mesleğine yoğun zaman ayırdığı süreçte de Nüveyrî ve diğer tarihçilerin işaret ettiği gibi kâtibinden de yardım almış olmalıdır.

Tarih ilminin yanı sıra Hanefî fıkında da büyük birikim sahibi olan Baybars el-Mansûrî'nin mensubu olduğu Hanefî mezhebinin fıkına göre fetva ve ders verme icazetine sahip bulunduğu kaydedilmektedir.¹⁴⁰ Yine Memlûkler'in son dönem âlimlerinden tarihçi Süyûtî'nin (ö. 911/1505) Baybars el-Mansûrî'nin bir tefsir eseri bulunduğuna dair kaydına da işaret edilmelidir.¹⁴¹ *Zübdetü'l-fikre* nâşiri Richards, bu tefsirin Kur'ân'ın tasavvufî yorumunu içeren *Mevâ'izu'l-ibrâr* adlı eser olduğunu ve *Studia Orientalia Lundensia*'da bir kısmının neşredildiğini kaydeder.¹⁴² Neticede bütün kaynakların belki bu şekilde tasrihte bulunmasalar da onun âlim kişiliğine ve ilme düşkünlüğüne işaret ettiklerinin altı çizilmelidir.

¹³⁶ Baybars el-Mansûrî 1987, s. 25-26.

¹³⁷ Baybars el-Mansûrî 1993.

¹³⁸ Tarihçiliği hakkında bk. Ayaz 2020, s. 28-29, 199-201.

¹³⁹ Memlûk tarihçiliği konusundaki değerlendirmeler için bk. Ayaz 2020, s. 205-214.

¹⁴⁰ Makrîzî 1991, cilt II, s. 533; İbn Hacer 1997, cilt I, s. 301.

¹⁴¹ Bk. Es-Süyûtî ts., s. 266; Çubukçu 1992, cilt V, s. 221.

¹⁴² Baybars el-Mansûrî 1998, s. VII ve XX.

Sonuç

Memlûk Devleti'nin ilk dönemlerinde yaşamış büyük devlet adamı ve emîrlerden Baybars el-Mansûri'nin askerî ve siyasî hayatına odaklanan bu çalışmada bazı önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Bunları sıralamak gerekirse öncelikle genel nitelikli bir tespitte yer vermek gerekir. Buna göre, Baybars el-Mansûri gibi en üst rütbeye ulaşmış ve önemli görevler üstlenmiş bir emîrin hayatına yönelik bu çalışma Memlûk Devleti'nin indî değerlendirmelerle de olsa yaklaşık 75 yıllık bir resmini ortaya koymuştur. Kronolojik ve sultanların dönemlerine göre yapılan çalışmalarda veya anlatımlarda resmin tamamını görmek zorlaşırken, bu tür araştırmalarda üzerinde durulan alanla ilgili aşağı yukarı bir dönem tasavvuru oluşmaktadır. Daha da açmak gerekirse Memlûk Devleti'nin ilk devresini oluşturan Bahri Memlûkler döneminin büyük kısmında Kalavun hanedanı iktidardadır. Muhammed b. Kalavun döneminden sonra Burci Memlûkler'in yönetimi ele geçirmesine kadarki yaklaşık 40 yıllık istikrarsızlık devresi hariç tutulursa, Baybars el-Mansûri'nin bu sürecin büyük kısmına şahit olduğu görülmektedir. Dolayısıyla onun kariyerine odaklanan bu araştırma söz konusu sürece ilk elden bilgilerle ışık tutabilecek bir rivayet malzemesini de içerir. Ayrıca belirtilmelidir ki, bu malzeme önemli oranda söz konusu emîrin kayıtlarından oluşmaktadır. Başka bir ifadeyle söz konusu malzeme, dönemin tarihçilerinin hâl tercümesini aktardığı siyasî bir aktörden çok, gelişmeleri kaleme alan ve bu hadiselerin büyük kısmında da yer alan bir devlet adamının kayıtlarıdır.

Bu çalışmanın Baybars el-Mansûri özelinde ulaştığı sonuçları iki eksende zikretmek daha uygun görünmektedir. Bunların birincisi onun askerî kariyeriyle ilgili olanlardır. Buna göre, öncelikle Baybars el-Mansûri, sonradan sultan olan büyük bir emîr, Seyfeddin Kalavun tarafından Mısır'a memlûk olarak getirilmiş olup onun mümtaz askerlerindedir. Sonraki kariyerini, bu emîrin memlûkü olarak yetişmesi belirlemiştir. Dolayısıyla Baybars el-Mansûri, askerî kariyerde ilerleme imkânı diğerlerine göre çok daha fazla olan bir sultan memlûküdür. Bu birinci eksenin ikinci önemli sonucu olarak onun her şeyden önce bir asker olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim bu dönem için en önemli askerî ve siyasî gelişmeler Moğollar ve Haçlılarla mücadele olduğuna göre Baybars el-Mansûri bunların önemli bir kısmında sıradan bir cümdî/asker veya rütbeli emîr olarak yer almıştır. Tarih eserlerinde özellikle katıldığı savaşlarla ilgili anlatım şekli onun askerî kimliğini öne çıkarmaktadır. Nitekim Moğollarla yapılan savaşlarda saf düzeninden saldırı yönlerine kadar askerî taktikleri ince ayrıntılarına kadar anlatması, yine Akka kuşatmasında surlarda gedik açabilmek için başında bulunduğu birlikle yaptıkları manevraları zikretme ihtiyacı hissetmesi bunu ispatlar mahiyettedir. Bu eksendeki üçüncü sonuç, memlûk olmayı bir ayrıcalık olarak gören Memlûk ümerasının genel yaklaşımına uygun bir şekilde Baybars el-Mansûri'nin de askerî imtiyaz alanında başka unsurlara tahammül göstermeyen yaklaşımıdır. Nitekim devâdâr iken bir sır kâtibi ile yaşadığı tartışma ve buradaki sert tavrı sivil bir bürokrata önce askerî elitin sözünün geçerli olduğunu ispatlama gayretinden başka bir şey değildir. el-Melikü'l-Eşref Halil'in meşhur veziri İbnü's-Sel'ûs'un ümeraya hâkim olmasına ve kendisini onların fevkinde görmesine yönelttiği eleştiriler de bunu ortaya koymaktadır. Yine daha sonraki dönemlerde vezirlik yapan ve kökenden askerî sınıfa mensup olmayan ancak asker kıyafeti giyen bir vezire yönelik olarak, genelde kullandığı temkinli ve nazik üslubun dışına çıkan sert tenkitleri hatta tahkir ifadeleri de bu durumu ispat etmektedir. Hatta

el-Melikü'l-Mansûr Hüsameddin Lâçin gibi hoşdâşı da olan bir sultanın hâl tercümesindeki tenkitçi tavrı da bununla ilişkilidir. Bu sultanın askerî aristokrasinin özellikle malî haklarında yaptığı kısıtlamalar ve ümeranın büyük kısmının menfaatlerine halel getiren uygulamaları Baybars el-Mansûrî'nin Memlûk Devleti'ndeki askerî yapıyı korumaya yönelik tutumuna örnek verilebilir. Bu bağlamda askerî hadiseleri özenle kayıt altına alması, özellikle kendi kariyerindeki gelişmeleri tam tarihi ve belgeleriyle aktarması da onun asker kimliğiyle ve buna verdiği değerle ilişkilendirilebilir. Burada son olarak, tek başına bir anlam ifade etmemekle birlikte benzer nitelikli çalışmalarla ve bunlar üzerinde yapılacak mukayeseli tahlillerle (meta analiz) değer kazanacak olan onun askerî kariyer basamaklarının zaman aralıklarına da işaret edilmelidir. Buna göre o, yaklaşık 14 yaşında bir memlûk olarak siteme dâhil olmuş, 21 yaşlarında iken ilk seferine çıkmıştır. Dolayısıyla onun 7 yıllık bir askerî ve dinî eğitimden sonra kışla dışına çıktığı anlaşılmaktadır. Bundan 5 sene sonra da iktâlî cündî sınıfına dâhil edilen Baybars el-Mansûrî, artık emîrlik namzedidir. Bu aşamaya geldiğinde de o, 26 yaşları civarındadır. Onun maaş alan memlûk sınıfına ne zaman girdiği bilinmediğinden azat edilme zamanı da tespit edilememiştir. Baybars el-Mansûrî 37 yaşına geldiğinde onlar emîrliği rütbesi ile taltif edilmiştir. Buradaki bekleme süresi 11 ay civarındadır. 1 yıl sonra da yani 38 yaşındayken kırklar emîrliği rütbesine yükseltilmiştir. Baybars el-Mansûrî bundan 10 sene sonra, 48 yaşlarındayken de askerî rütbelerin en üstü olan yüzler emîrliğine terfi etmiştir. Dolayısıyla onun 14 yaşında başlayan askerî kariyeri 48 yaşlarındayken zirveye ulaşmış, bu süreç toplamda 34 sene tutmuştur. Elbette bir sultanın memlûkü olmak onun askerî kariyerindeki yükselişini hızlandırmıştır ancak bunların tespit edilmesi, kışladan yüzler emîrliğine giden bir kariyer çizgisinin ortalama zaman aralıklarıyla alakalı fikir vermesi bakımından önemli kabul edilebilir.

İkinci eksenle ulaşılan sonuçlar ise Baybars el-Mansûrî'nin siyasî kariyeri ve devlet adamlığıyla alakalı olanlardır. Öncelikle belirtmek gerekir ki, siyasî kariyerindeki belirleyici unsur, onun Mansûriyye ümerasından olmasıdır. Bu özelliği, hayatının önemli bir kısmının Seyfeddin Kalavun ve oğullarının saltanatına denk gelmesiyle onu önemli makamlara ulaştırmıştır. Bu talihlilik, Memlûkler döneminde her büyük emîre nasip olmamıştır. İkinci sonuç olarak, çalışmada sıklıkla belirtildiği gibi Memlûklerin oldukça değişken ve büyük tehlikeler de içeren siyasî zemininde Baybars el-Mansûrî'nin politik temkinliliğine işaret edilmelidir. Sultanların rahatlıkla katledildiği, Bahrî Memlûklerle Burcîler'in iktidar mücadelesine giriştiği siyasî arenada tarafların birinde yer almaktansa olaylara karışmayan Baybars el-Mansûrî bazen gölgede kalsa da daha büyük mağduriyetlere uğramamıştır. Üstelik güvenilir emirlere tevdi edilen başkent dışındaki şehirlerin saltanat nâibliği, devâdârlık gibi önemli görevlere tayin edilmiştir. Mücadele ve çekişmelere karışmaması onu güvenilir kıldığı gibi çeşitli dönemlerde taraflar arasında aracılık konumuna da getirmiş, görüşlerine başvuru alan âkil bir emîr olarak kabul edilmesine vesile olmuştur. Özellikle Baybars el-Çâşnigir'in saltanatı sırasında 60 yaşlarını aşmış kıdemli bir emîr olarak saygı görmüş ve müşavere heyeti içerisinde yer almıştır. Yine bu süreçte Kalavun ailesine bağlılığına rağmen, pek çok emîrin yaptığı gibi aksine el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un yanına Kerek'e gitmemiş ancak güvenilir şahsiyeti ve tecrübeli devlet adamlığıyla bu sultanın üçüncü döneminde de Memlûk siyasetinde önemli roller oynamaya devam etmiştir. Bu süreçte de hem aracılık

Bir Devleti İçinden Tanımak: Memlûk Emîri Baybars El-Mansûri'nin Askerî ve Siyasî Kariyeri

ve ikna faaliyetlerinde bulunmuş hem de devletin sultanlıktan sonraki en önemli makamına atanmaya layık görülmüştür. el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un son saltanatında bahsi geçen görevden azledilerek hapse atılması ise kendisinden kaynaklanan sebeplerden ziyade bu sultanın ümeraya karşı tedirgin hatta tepkili yaklaşımından kaynaklanmıştır. Nitekim bu dönemde hapiste olan büyük emîrlerin ekseriyeti katledilirken, o böyle bir akıbete maruz kalmamış hatta serbest bırakıldıktan sonra önceki saygın konumu kendisine iade edilmiştir.

Baybars el-Mansûri'nin siyasî kariyeriyle ilgili olarak çalışmanın vardığı sonuçlardan biri de çok az sayıda sultanın dönemi istisna edilecek olursa Memlûk Devleti'nin bizim tabirimizle kudretli meşveret emîrlerinin, günümüz tabiriyle de askerî bir oligarşinin yönetiminde olduğudur. Nitekim Baybars el-Mansûri'nin siyasî bir şahsiyet olarak müşahede ettiği süreçte muktedir gibi görünen Halil, Zeyneddin Ketboğa ve Hüsameddin Lâçin gibi sultanların yönetiminde dahi askerî oligarşiyi oluşturan elit ümera hep bu ağırlığını hissettirmiştir. Esasen bunu tam manasıyla anlamış olan el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un üçüncü saltanat döneminde kıdemli ve elit emîrlerin neredeyse tamamını devreden çıkarması da Memlûk Devleti'ndeki bu siyasî zemini ortaya koymaktadır.

Son olarak, Baybars el-Mansûri'nin askerî ve siyasî kariyerine odaklanan bu çalışmanın, onun ilmî kişiliği eklenerek ve daha da genişletilerek kitaplaştırılmasının yararlı olacağı kanaatimizi belirtmek isteriz. Yine Memlûk ümerasının elit üyelerinin hayatlarına dair benzer çalışmalarla bizim çalışmamızın daha anlamlı hâle getirilmesi ve bir memlûkün askerî kariyeriyle ilgili birtakım genellemeler yapılmasına imkân sağlayacak malzemenin ortaya çıkarılması gerektiğini de bir temenni ve teklif olarak araştırmacıların dikkatine sunmalıyız.

KAYNAKLAR

- Abdürrâzık 1976 Ahmed Abdürrâzık “el-Alâkâtü'l-üseriyye fi'l- mustalahi'l-Memlûkî”, *el-Mecelletü 't-Târîhiyyetü 'l-Misriyye*, 23, s. 155-181.
- Abouseif 2001 Doris Behrens Abouseif, “Kalavun Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 24, s. 228-229.
- Ayaz 2007 Fatih Yahya Ayaz, “Memlük-İlhanlı İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Şakhab Savaşı (702/1303)”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15, s. 1-32.
- Ayaz 2008 Fatih Yahya Ayaz, *Türk Memlükler Döneminde Saray Ağalığı Üstâdârlık (1250-1382)*, İstanbul.
- Ayaz 2019 Fatih Yahya Ayaz, “Karânisâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ek 2, s. 25.
- Ayaz 2020 Fatih Yahya Ayaz, “Hoşdaş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ek 1, s. 562-563.
- Ayaz 2020 Fatih Yahya Ayaz, *Memlükler 'de Tarih ve Tarihçiler*, Türk Tarih Kurumu (TTK) Yayınları, Ankara.
- Ayaz 2022 Fatih Yahya Ayaz, *Memlükler (1250-1517)*, İSAM Yayınları, Ankara-İstanbul.
- Baybars el-Mansûrî 1987 *et-Tuhfetü 'l-mülûkiyye fi 'd-Devleti 't-Türkiyye* (nşr. Abdülhamid S. Hamdân), Kahire.
- Baybars el-Mansûrî 1993 *Muhtârü 'l-ahbâr* (nşr. Abdülhamid Sâlih Hamdân), Kahire.
- Baybars el-Mansûrî 1998 *Zübdetü 'l-fikre fi târihi 'l-Hicre* (nşr. Donald S. Richards), Beyrut.
- Baybars el-Mansûrî 2016 *et-Tuhfetü 'l-Mulûkiyye fi 'd-Devleti 't-Turkiyye* (çev. Hüseyin Polat), TTK Yayınları, Ankara.
- Çubukçu 1992 Asri Çubukçu, “Baybars”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 5, s. 221.
- Düzenli 2019 Aygül Düzenli, “Memlükler Döneminde Medreseler (648-923/1250-1517)”, *Osmanlı Medreseleri Eğitim, Yönetim ve Finans* (Ed. Fuat Aydın-Mahmut Zengin-Kübra Cevherli-Yunus Kaymaz), İstanbul, s. 447-461.
- el-Aynî 1988 Bedreddin Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *'İkdü 'l-cümân fi târihi ehli 'z-zamân* (nşr. Muhammed M. Emin), II. cilt, Kahire.
- el-Aynî 1989 Bedreddin Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *'İkdü 'l-cümân fi târihi ehli 'z-zamân* (nşr. Muhammed M. Emin), III. cilt, Kahire.
- el-Aynî 1992 Bedreddin Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *'İkdü 'l-cümân fi târihi ehli 'z-zamân* (nşr. Muhammed M. Emin), IV. cilt, Kahire.

Bir Devleti İçinden Tanımak: Memlûk Emîri Baybars El-Mansûrî'nin Askerî ve Siyasî Kariyeri

- el-Kalkaşendî 1963 Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ fî sinâ'ati'l-inşâ*, III. cilt, Kahire.
- el-Kalkaşendî 1963 Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ fî sinâ'ati'l-inşâ*, IV. cilt, Kahire.
- el-Makrîzî (ts.) Takıyyüddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *Kitâbü'l-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hıtat ve'l-âsâr*, II. cilt, Beyrut.
- el-Makrîzî 1956-1973 Takıyyüddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk* (nşr. M. Mustafa Ziyâde-Saîd A. Âşûr), I/3. cilt, Kahire.
- el-Makrîzî 1956-1973 Takıyyüddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk* (nşr. M. Mustafa Ziyâde-Saîd A. Âşûr), II/1. cilt, Kahire.
- el-Makrîzî 1991 Takıyyüddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *Kitâbü'l-Mukaffe'l-kebîr* (nşr. Muhammed el-Ya'lâvî), II. cilt, Beyrut.
- el-Yûnînî 2007 Kutbüddin Ebü'l-Feth Musa b. Muhammed el-Yûnînî, *Zeylü Mir'âti'z-zamân* (nşr. Hamza Abbâs), II. cilt, Abudabi.
- en-Nüveyrî (ts.) Ahmed b. Abdülvehhab en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb*, VIII. cilt, Kahire.
- en-Nüveyrî 1992 Ahmed b. Abdülvehhab en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb* (nşr. el-Bâz el-Arînî-Abdülaziz el-Ehvânî), XXXI. cilt, Kahire.
- en-Nüveyrî 1997 Ahmed b. Abdülvehhab en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb* (nşr. Muhammed M. Ziyâde-Mustafa Hicâzî), XXXIII. cilt, Kahire.
- en-Nüveyrî 1998 Ahmed b. Abdülvehhab en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb* (nşr. Saîd A. Âşûr-Abdülaziz el-Ehvânî), XXXII. cilt, Kahire.
- es-Safedî 1991 Salâhaddin Halil b. Aybek es-Safedî, *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-Vefeyât* (nşr. Helmut Ritter v.dğr.), X. cilt, Wiesbaden.
- es-Safedî 1991 Salâhaddin Halil b. Aybek es-Safedî, *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-Vefeyât* (nşr. Helmut Ritter v.dğr.), XI. cilt, Wiesbaden.
- es-Safedî 1998 Salâhaddin Halil b. Aybek es-Safedî, *A'yânü'l-'asr ve a'vânü'n-nasr* (nşr. Ali Ebü Zeyd v.dğr.), II. cilt, Beyrut-Dımaşk.
- es-Sehâvî (ts.) Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman, *el-Î'lân bi't-tevbîh li-men zemme't-târih* (nşr. F. Rosenthal, notları ve mukaddimeyi Arapça'ya çev. Sâlih Ahmed Ali), Beyrut.

- es-Süyüfî (ts.) Cemaleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Süyüfî, *Hüsni'l-muhâdara fî ahbâri Mısr ve'l-Kâhire*, I. cilt, Kahire.
- Gültaş 1993 Ayhan Gültaş, “Çeng”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 8, s. 268-269.
- Hallâk ve Sabbâğ 1999 Hasan Hallâk -Abbas Sabbâğ, *el-Mu'cemü'l-câmî' fî'l-mustalahât*, Beyrut.
- İbn Fazlullah el-Ömerî 1985 Şihabeddin Ahmed b. Yahya İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-epsâr fî memâlikü'l-emsâr: Memâlikü Mısr ve'ş-Şâm ve'l-Hicâz ve'l-Yemen* (nşr. Eymen Fuâd Seyyid), Kahire.
- İbn Fazlullah el-Ömerî 1992 Şihabeddin Ahmed b. Yahya İbn Fazlullah el-Ömerî, *et-Ta'rîf bi'l-mustalahi'ş-şerîf* (nşr. Semîr ed-Dürübî), Kerek.
- İbn Hacer 1997 Ebû'l-Fazl Şihabeddin Ahmed b. Ali İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mieti's-sâmine* (nşr. Abdülvâris Muhammed Ali), I. cilt, Beyrut.
- İbn Kesîr (ts.) Ebû'l-Fidâ İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Ahmed Ebû Mülhim v.dğr.), XIV. cilt, Beyrut.
- İbn Tağrıberdî 1956 Ebû'l-Mehâsin Cemaleddin Yusuf İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'l-Kâhire*, IX. cilt, Kahire 1956.
- İbn Tağrıberdî 1985 Ebû'l-Mehâsin Cemaleddin Yusuf İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfi ba'de'l-Vâfi* (nşr. Muhammed M. Emin-Nebîl Muhammed Abdülaziz), III. cilt, Kahire.
- İbnü'd-Devâdârî 1960 Seyfeddin Ebû Bekir b. Abdullah b. Aybek İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer ve câmiu'l-gurer-ed-Dürri'l-fâhir fî sîreti'l-Meliki'n-Nâsır* (nşr. Hans R. Roemer), IX. cilt, Kahire.
- İbnü'l-Furât 1939 Nâsirüddin Muhammed b. Abdürrahim b. Ali İbnü'l-Furât, *Târîhu'd-düvel ve'l-mülük-Târîhu İbni'l-Furât* (nşr. Kostantin Züreyk-Necla İzzeddin), VIII. cilt, Beyrut.
- Kanat 1998 Cüneyt Kanat, “Bahrî Memlûkler Zamanında Sultanlara ve Devlet Adamlarına Düzenlenen Bazı Suikastlar”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 3, s. 23-56.
- Kanat 2000a Cüneyt Kanat, “Bahrî Memlûkler Zamanında Hüküm Süren Çerkez Asıllı Bir Sultan: Baybars El-Çaşnığır 1309-1310”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 13/1, s. 97-119.
- Kanat 2000b Cüneyt Kanat, “Gazan Han Zamanında Memlûk Devletine İltica Eden Uyratlar”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 15, s. 106-120.

Bir Devleti İçinden Tanımak: Memlûk Emîri Baybars El-Mansûri'nin Askerî ve Siyasî Kariyeri

- Little 1970 Donald Presgrave Little, *An Introduction to Mamlûk Historiography*, Wiesbaden.
- Mayer 1972 Leo A. Mayer, *el-Melâbisü'l-Memlûkiyye* (çev. Sâlih eş-Şîti), Kahire.
- Mufaddal b. Ebü'l-Fedâil 1973 *en-Nehcü's-sedîd ve'd-dürrü'l-ferîd fî mâ ba'de Târihi İbni'l-'Amîd* (nşr. ve Alm. çev. Samira Kortantamer), Freiburg.
- Rabbat 1995 Nasser O. Rabbat, *The Citadel of Cairo*, Leiden-New York-Köln.
- Uzun 2020 Kazım Uzun, "VII. Haçlı Seferi ve Memlûk Devleti'nin Kuruluşu", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXV/2, s.727-751.
- Uzun 2023 Kazım Uzun, "Dosttan Kaçıp Düşmana Sığınmak: Memlûk Emîri Karasungur'un Siyasî Faaliyetleri", *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, s. 649-674.

SUMMARY

The Mamluks (1250-1517) are considered to be among the greatest states of its time. The main reasons that make it a great state are the great victories it won against the Crusaders and the Mongols. It is the mamluk system that has reached its most perfect form during the time of this state that has brought these great victories. The talented ones of the mamluks who have grown up in this system reach various ranks in the Mamluk military hierarchy after joining the army. The highest of these ranks is the emirate of hundreds, and the number of those who hold this rank is usually limited to 24. Among this group of 24 people, a small number of emirs, who stand out for both the number of mamluks and their various skills, also have a say in the administration of the state, so to speak, constitute the military elite. This military elite has a major role in these great victories and the political development of the state. On the other hand, this military elite is also the main cause of political instability.

Baibars al-Mansuri is one of the great emirs who took part in the mentioned military elite during the first period of this state called Bahri Mamluks and participated in many wars with the highest military rank and performed very important tasks such as vice-sultan (niyâbah al-saltanah) and devadar in his 80-year life. This emir, who personally took part in many developments, is also a great scholar and historian who has written about his experiences and brought these developments to the present day with first-hand information. Therefore, a research on his political and military career will shed light on the adventure of a great Mamluk emir's progress up the military and political career ladder. This research will also allow the Mamluk history to be read from the inside, in other words, from the pen of a witness who took part in the developments. This article has been written with these goals in mind. The fact that such a study has not been

conducted in our country before is the main reason for writing this article. In the study written with these goals and reasons, the military and political career of this emir was discussed primarily on the basis of two historical works named *Zubdetul-fikra* and *al-Tuhfetul-mulukiyya* by Baibars al-Mansuri. The developments recorded by him have been compared with the narrations of contemporary historians as much as possible, and in cases where it is not possible, the narratives of reliable historians of the subsequent period have been resorted to. At the end of the study, the personality and scientific personality of Baibars al-Mansuri is briefly included.

Some important conclusions have been reached in this article. If it is necessary to sort them out, first of all, it is necessary to give place to a general qualified determination. Accordingly, this study of the life of an emir who, like Baibars al-Mansuri, reached the highest rank and undertook important tasks, reveals a picture of the Mamluk State for about 75 years. To clarify further, the Kalavun dynasty has been in power for most of the Bahri Mamluks period, which formed the first circuit of the Mamluk State. If we exclude the 40-year period of instability after the Muhammad b. Qalawun period until the Burji Mamluks took over the government, it can be seen that Baibars al-Mansuri witnessed most of this process. Therefore, this research focusing on his career also includes a narration material that can shed light on the process in question with first-hand information. It should also be noted that this material consists of the records of a statesman who wrote developments and took part in most of these events, rather than a political actor whose biography was narrated by historians of the period.

It seems more appropriate to mention the results reached by this study in the case of Baibars al-Mansuri on two axes. The first of these are those related to his military career. According to this, first of all, Baibars al-Mansuri was brought to Egypt as a mamluk by Seyfeddin Qalawun a great emir who later became the sultan, and Baibars al-Mansuri was one of his loyal soldiers. Therefore, Baibars al-Mansuri is a sultan mamluk who has much more opportunities to advance in a military career than others. An important conclusion reached in this context is that Baibars al-Mansuri was first of all a soldier. As a matter of fact, the way he narrates in his historical works, especially about the wars he participated in, highlights his military identity. The fact that he felt the need to describe in detail the maneuvers he performed with the unit he led in order to break through the walls during the siege of Akka proves this. Another result is the approach of Baibars al-Mansuri, who does not tolerate other elements in the field of military privilege, in accordance with the general approach of the Mamluk umara, who considers it a privilege to be a mamluk. As a matter of fact, the discussion he had with a secret clerk (*kâtib al-sirr*) while he was devadar and his harsh attitude here is nothing more than an effort to prove to a civilian bureaucrat that the word of the military elite is valid first. In this context, his careful recording of military events, especially the events in his own career with their exact history and documents, can also be related to his military identity and the value he attaches to it.

The results reached in the second axis are those related to Baibars al-Mansuri's political career and statesmanship. First of all, it should be noted that the decisive element in his political career is that he is from the umara of al-Mansuriyya. This feature has brought him to important positions with the fact that an important part of his life

Bir Devleti İçinden Tanımak: Memlûk Emîri Baybars El-Mansûri'nin Askerî ve Siyasî Kariyeri

coincided with the reign of Seyfeddin Qalavun and his sons. As a second conclusion, the political caution of Baibars al-Mansuri should be pointed out against the highly volatile and highly dangerous political backdrop of the Mamluks. Baibars al-Mansuri, who did not participate in the events rather than taking part in one of the parties in the political arena where the Sultans were easily killed and the Bahri Mamluks and the Burjis were engaged in a power struggle, was not subjected to greater grievances, although he was sometimes overshadowed. Moreover, he was appointed to important duties such as vice sultan in the cities outside the capital, which were entrusted to reliable emirs, and devadarship. His non-involvement in struggles and disputes made him reliable, as well as made him an intermediary between the parties in various periods, and was instrumental in being accepted as a wise person whose opinions were applied. During the third period of al-Malik al-Nasir Muhammad b. Qalavun he also carried out mediation and persuasion activities and was deemed worthy of appointment to the most important post of the state after the sultanate. al-Malik al-Nasir Muhammad b. Qalavun's dismissal of him from the mentioned post and imprisonment was due to the agitated and even reactive approach of this sultan towards umara rather than for reasons arising from him.

Finally, we should also bring to the attention of researchers as a wish and proposal that this study should be made more meaningful by similar studies on the lives of elite members of the Mamluk umara and that material should be uncovered that will allow some generalizations to be made about the military career of a mamluk